

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΛΠΟΥΖΟΣ

Άγιοι
και δαίμονες
Εις ταν Πόλιν

ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

ΤΙΤΛΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ: **Άγιοι και δαίμονες**
ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: Γιάννης Καλπούζος
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ – ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΚΕΙΜΕΝΟΥ: Φίλια Μπουγιούκου
ΣΥΝΘΕΣΗ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Χρυσούλα Μπουκουβάλα
ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Hermann David Salomon Corrodi
(1844-1905), *The Galata Bridge Constantinople*
ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Ραλλού Ρουχωτά

© Γιάννης Καλπούζος, 2010, 2015
© ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε., Αθήνα 2015

Πρώτη έκδοση: Εκδόσεις ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ, 2011
Δεύτερη έκδοση: ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε.,
Νοέμβριος 2015, 3.000 αντίτυπα

Έντυπη έκδοση ISBN 978-618-01-1121-7
Ηλεκτρονική έκδοση ISBN 978-618-01-1122-4

Τυπώθηκε στην Ευρωπαϊκή Ένωση, σε χαρτί ελεύθερο χημικών ουσιών, προερχόμενο αποκλειστικά και μόνο από δάση που καλλιεργούνται για την παραγωγή χαρτιού.

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού Νόμου (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής αδείας του εκδότη κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, διανομή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση, παρουσίαση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε.

Έδρα: Τατοΐου 121, 144 52 Μεταμόρφωση
Βιβλιοπωλείο: Εμμ. Μπενάκη 13-15, 106 78 Αθήνα
Τηλ.: 2102804800 • fax: 2102819550 • e-mail: info@psychogios.gr • www.psychogios.gr

PSYCHOGIOS PUBLICATIONS S.A.

Head Office: 121, Tatoiou Str., 144 52 Metamorfossi, Greece
Bookstore: 13-15, Emm. Benaki Str., 106 78 Athens, Greece
Tel.: 2102804800 • fax: 2102819550 • e-mail: info@psychogios.gr • www.psychogios.gr

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΛΠΟΥΖΟΣ

*Άγιοι
και δαίμονες
Εις ταν Πόλιν*

ΑΛΛΑ ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΓΙΑΝΝΗ ΚΑΛΠΟΥΖΟΥ

- Έρωσ και ευρώσ*, ποίηση, ιδιωτική έκδοση 1990
Με τον ρυθμό της Βροχής, ποίηση που συνοδεύεται
με χαρακτηριστικά του Δημοσθένη Κολοβού,
ιδιωτική έκδοση 1992
Το νερό των ονείρων, ποίηση, Ελληνικά Γράμματα 2000
Μεθυσμένος δρόμος, μυθιστόρημα,
Ελληνικά Γράμματα 2000
Στίχοι 18 τραγουδιών στο παιδικό θεατρικό έργο
Ο Τρυφεράκανθος, της Ελένης Πριοβόλου,
Ελληνικά Γράμματα 2001
Μόνο να τους άγγιζα, διηγήματα, Κέδρος 2002
Το παραμιλητό των σκοτεινών θεών,
ποίηση, Ίκαρος 2006
Έρωτας νυν και αεί, ποίηση, Ίκαρος 2007
«*Ο Λευτέρης*», διήγημα στο συλλογικό έργο
Τέλος καλό, όλα καλά, Καστανιώτης 2012
Ουρανόπετρα: Η δωδέκατη γενιά, μυθιστόρημα,
Μεταίχμιο 2013
- Από τις Εκδόσεις ΨΥΧΟΓΙΟΣ κυκλοφορούν:**
Ό,τι αγαπώ είναι δικό σου, μυθιστόρημα, 2014
Ιμαρέτ: Στη σκιά του ρολογιού, μυθιστόρημα,
δεύτερη έκδοση, 2015
Σάος. Παντομίμα Φαντασμάτων, μυθιστόρημα,
δεύτερη έκδοση, 2015
Ιμαρέτ 1: Οι δυο φίλοι και ο παππούς Ισμαήλ,
εφηβικό μυθιστόρημα, 2015

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

Έπιασα να γράψω τούτο το στόρημα ως ιστορητής και ιστορούμενος. Να περπατήσουν πάνω στο χαρτί όσα μονάχος μου αξιώθηκα να ζήσω και όσα οι μαρτυρίες άλλων ακούμπησαν στην πένα μου. Γιατί πολλών εξήτησα τη βοήθεια και μ' απολογήθηκα με το στόμα ή μου τα έδωκαν γραμμένα. Κι είναι και λόγια άλλων όπως τα εκράτησα στον νου μου, γιατί, σαν με πήρε αυτός ο πυρετός, εκείνοι ήσαν αφανισμένοι απ' τη ζωή.

Ανίσως δε πλουτίζω με τη φαντασία μου όσα μπροστά δεν ήμουνα, τίποτε δεν αλλάζει απ' την αλήθεια. Όλα τα βαθύτερα κατά πώς τα περιγράφω συνέβηκαν. Κι αν πελεκώ τις κουβέντες των ανθρώπων όπως ο ντουβαρτζής την πέτρα, είναι για να ημπορεί όποιος θελήσει να μετρηθεί με τις αράδες μου, να εννοεί και να καταλαβαίνει. Κι ακόμα, για να γενεί ετούτο το κτίσμα πιότερο στέριο και παραστατικό. Γιατί τότε, αφότου κινά η ιστορία μου, η γλώσσα μας σαν το θολό νερό ήταν, κι αν έτσι ατόφια την άπλωνα εμπρός στα μάτια σας, οπίσω θα μου εγυρίζατε τα γραφούμενά μου διά να σας εξηγώ. Και πλιο πού να με εύρετε! Κράτησα μονάχα ολίγον από το χρώμα και τη μυρουδιά απ' όσους μου συντύχαν¹ με τη λαλιά τους κι άφηκα καθώς μου τα έδωκαν τα γραφούμενα. Έτσι, σαν να μυρίζεται κανένας τον καφέ –που καχβέ τον λέγαμε–, να γεύεται μια δυο ρουφηξιές και ίσαμε κει να μένει. Όλον να μην τον πίνει.

---

1. Μίλησαν.

Αμά και να 'θελα, δε θα ημπορούσα ολότελα τη γλώσσα μου να την απαρατήσω. Γιατί ο άνθρωπος ένα γίνεται με τη γλώσσα του, κι αν την αποχωριστεί θε να 'ναι κάποιος άλλος. Θα 'ναι ωσάν να τον χτύπησε συφόρεση, αφήνοντας άγγιχτο το κορμί του και μισό το μνημονικό του. Και τι είναι ο άνθρωπος δίχως το βύζαγμα του χθες; Θεριό κι αγρίμι, και ντονμές και μουρτάτης, κατά πώς λαλούσαμε τους αρνησίθρησκους.

Κι αν καταγίνομαι να κάμω τούτο το στόρημα παραστατικό, είναι για να μη σταθεί ο αναγνώστης αδιάφορος όπως στέκουν οι περισσότεροι στα ξένα παθήματα ή στ' αλαργινά. Γιατί θαρρώ πως έχει να ωφεληθεί ανάβοντας το φτιλί του στο καντήλι των καιρών μου.

Διά τούτον τον λόγο έλαβα την απόφαση να ιστορήσω τη ζωή μου και τις ζωές των άλλων, μα και γιατί στοχάζομαι πως δεν πρέπει να ξεχαστούν. Ούτε να ξεοδευτούν και να πάνε όπως τα χρόνια στο κορμί μου απ' όταν πρωτάνοιξα τα μάτια μου το 1796 και οίδε ποιος μέχρι πότε να θωρούν.

Όμως το κάμνω και διά ιδικόν μου όφελος. Γιατί έρχονται οι θύμησες κι αναστατώνουν την ψυχή μου και θαρρώ, συνταιριάζοντάς τες στο χαρτί, πως με κάποιον τις κουβεντιάζω και με συντροφεύει. Κι όσο συντυχαίνω μαζί του, τόσο πιο καθάριες και ζωντανές φανερώνονται στα μάτια μου. Ωσάν να μου χρωστεί ο Θεός δεύτερη ζωή και μ' αυτόν τον τρόπο μού τη χαρίζει.

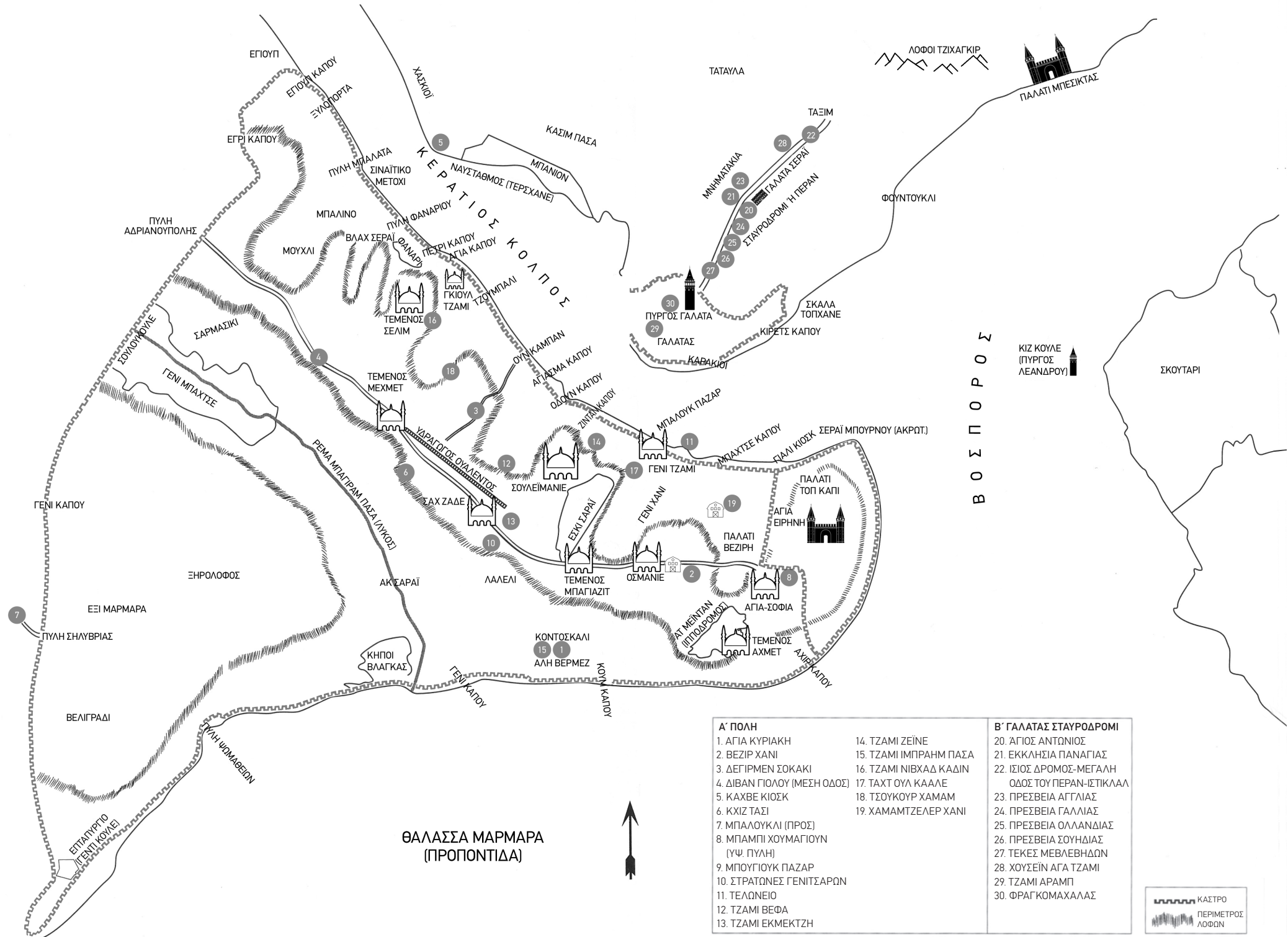
Λαγαρό νερό έρχονται οι θύμησες κι αέρας δίχως τον κουρνιαχτό που σήκωσε το πέραςμα του καιρού, αλλά και όσων οι κάλαμοι ήσαν ποτισμένοι με ζοφή μελάνη, καθώς έκατσε στα μάτια τους το μίσος, η κολακεία και ο ιφτριάς,¹ και καθαρά δεν έγλεπαν. Έρχονται οι θύμησες καθάριες αμά και ίδιες φωτιές

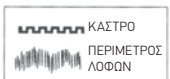
1. Συκοφαντία. (Σημείωση: Οι οθωμανικές λέξεις σε όλο το βιβλίο στην πλειονότητά τους είναι παραφθαρμένες και εξελληνισμένες, όπως τις μιλούσαν την εποχή εκείνη οι Ρωμιοί.)

ολόγυρα. Σταλαματιές μελιού τη μια, δάκρυ πικρό την άλλη. Πότε με τρατάρουν δροσερό λεβάντε, πότε άγρια τραμουντάνα με κλωθογυρίζει όπως το φύλλο στα σοκάκια της Πόλης.

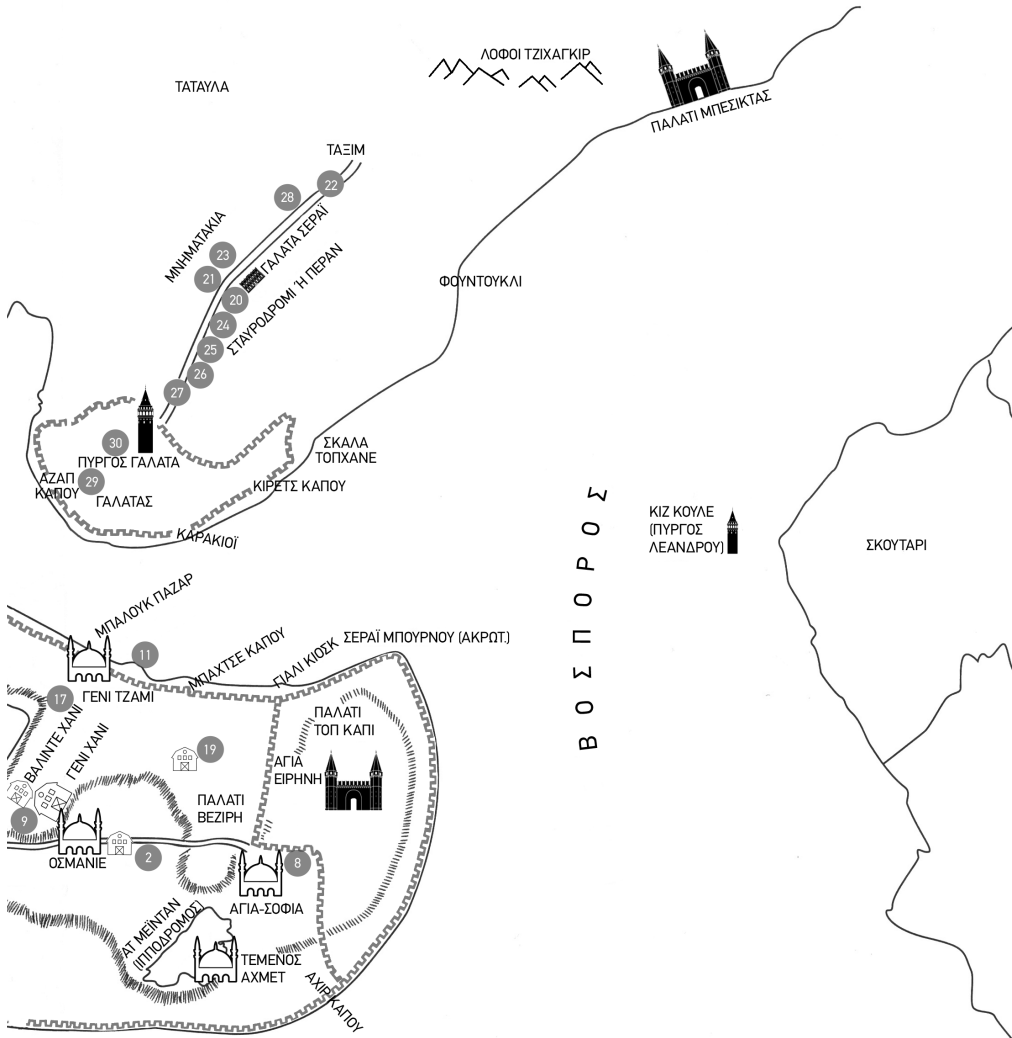
Έρχονται όλα όσα έζησα όπως η πρώτη πυρκαγιά, το πρώτο γιαγκίνι, όταν θέλησα να κάμω την αρχή σε τούτο το ανάποδο ταξίδι.

Α΄ ΠΟΛΗ		Β΄ ΓΑΛΑΤΑΣ ΣΤΑΥΡΟΔΡΟΜΙ
1. ΑΓΙΑ ΚΥΡΙΑΚΗ	14. ΤΖΑΜΙ ΖΕΪΝΕ	20. ΑΓΙΟΣ ΑΝΤΩΝΙΟΣ
2. ΒΕΖΙΡ ΧΑΝΙ	15. ΤΖΑΜΙ ΙΜΠΡΑΗΜ ΠΑΣΑ	21. ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΠΑΝΑΓΙΑΣ
3. ΔΕΓΙΡΜΕΝ ΣΟΚΑΚΙ	16. ΤΖΑΜΙ ΝΙΒΧΑΔ ΚΑΔΙΝ	22. ΙΣΙΟΣ ΔΡΟΜΟΣ-ΜΕΓΑΛΗ ΟΔΟΣ ΤΟΥ ΠΕΡΑΝ-ΙΣΤΙΚΛΑΛ
4. ΔΙΒΑΝ ΠΟΛΟΥ (ΜΕΣΗ ΟΔΟΣ)	17. ΤΑΧΤ ΟΥΛ ΚΑΛΕ	23. ΠΡΕΣΒΕΙΑ ΑΓΓΛΙΑΣ
5. ΚΑΧΒΕ ΚΙΟΣΚ	18. ΤΣΟΥΚΟΥΡ ΧΑΜΑΜ	24. ΠΡΕΣΒΕΙΑ ΓΑΛΛΙΑΣ
6. ΚΧΙΖ ΤΑΖΙ	19. ΧΑΜΑΜΤΣΕ/ΕΡ ΧΑΝΙ	25. ΠΡΕΣΒΕΙΑ ΟΛΛΑΝΔΙΑΣ
7. ΜΠΑΛΟΥΚΛΙ (ΠΡΟΣ)		26. ΠΡΕΣΒΕΙΑ ΣΟΥΗΔΙΑΣ
8. ΜΠΑΜΠΙ ΧΟΥΜΑΓΙΟΥΝ (ΥΨ. ΠΥΛΗ)		27. ΤΕΚΕΣ ΜΕΒΛΕΒΗΔΩΝ
9. ΜΠΟΥΓΙΟΥΚ ΠΑΖΑΡ		28. ΧΟΥΣΕΪΝ ΑΓΑ ΤΖΑΜΙ
10. ΣΤΡΑΤΩΝΕΣ ΓΕΝΙΤΣΑΡΩΝ		29. ΤΖΑΜΙ ΑΡΑΜΠ
11. ΤΕΛΩΝΕΙΟ		30. ΦΡΑΓΚΟΜΑΧΑΛΑΣ
12. ΤΖΑΜΙ ΒΕΦΑ		
13. ΤΖΑΜΙ ΕΚΜΕΚΤΖΗ		

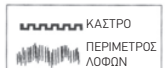

Α' ΠΟΛΗ

1. ΑΓΙΑ ΚΥΡΙΑΚΗ
2. ΒΕΖΙΡ ΧΑΝΙ
3. ΔΕΓΙΡΜΕΝ ΣΟΚΑΚΙ
4. ΔΙΒΑΝ ΓΙΟΥΛΟΥ (ΜΕΣΗ ΟΔΟΣ)
5. ΚΑΧΒΕ ΚΙΟΣΚ
6. ΚΧΙΖ ΤΑΣΙ
7. ΜΠΑΛΟΥΚΛΙ (ΠΡΟΣ)
8. ΜΠΑΜΠΙ ΧΟΥΜΑΓΙΟΥΝ (ΥΨ. ΠΥΛΗ)
9. ΜΠΟΥΓΙΟΥΚ ΠΑΖΑΡ
10. ΣΤΡΑΤΩΝΕΣ ΓΕΝΙΤΣΑΡΩΝ
11. ΤΕΛΩΝΕΙΟ
12. ΤΖΑΜΙ ΒΕΦΑ
13. ΤΖΑΜΙ ΕΚΜΕΚΤΖΗ
14. ΤΖΑΜΙ ΖΕΪΝΕ
15. ΤΖΑΜΙ ΙΜΠΡΑΗΜ ΠΑΣΑ
16. ΤΖΑΜΙ ΝΙΒΧΑΔ ΚΑΔΙΝ
17. ΤΑΧΤ ΟΥΛ ΚΑΛΑΕ
18. ΤΣΟΥΚΟΥΡ ΧΑΜΑΜ
19. ΧΑΜΑΜΤΖΕΛΕΡ ΧΑΝΙ

Β' ΓΑΛΑΤΑΣ ΣΤΑΥΡΟΔΡΟΜΙ

20. ΑΓΙΟΣ ΑΝΤΩΝΙΟΣ
21. ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΠΑΝΑΓΙΑΣ
22. ΙΣΙΟΣ ΔΡΟΜΟΣ-ΜΕΓΑΛΗ ΟΔΟΣ ΤΟΥ ΠΕΡΑΝ-ΙΣΤΙΚΛΑΛ
23. ΠΡΕΣΒΕΙΑ ΑΓΓΛΙΑΣ
24. ΠΡΕΣΒΕΙΑ ΓΑΛΛΙΑΣ
25. ΠΡΕΣΒΕΙΑ ΟΛΛΑΝΔΙΑΣ
26. ΠΡΕΣΒΕΙΑ ΣΟΥΗΔΙΑΣ
27. ΤΕΚΕΣ ΜΕΒΛΕΒΗΔΩΝ
28. ΧΟΥΣΕΪΝ ΑΓΑ ΤΖΑΜΙ
29. ΤΖΑΜΙ ΑΡΑΜΠ
30. ΦΡΑΓΚΟΜΑΧΑΛΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Νύχτα 14 Νοέμβρη 1808

Γιαγκίν!»
«Γιαγκίν βαρ!» ακούστηκαν οι φοβερές κραυγές μέσα στη νύχτα, θαρρείς κι έκραζε ο ίδιος ο Σατανάς.

Όπως τους τρελούς, μας εσήκωσε ο φόβος απ' τα στρώματα. Μαζωχτήκαμε στη μεγάλη σάλα και φαίνονταν οι θωριές μας να γυροφέρνουν καθώς φέγγιζε στα παραθύρια η πυρκαγιά. Μεγάλωναν ή λιγότευαν οι σκιές μας ωσάν ο Σατανάς ν' ανοιγόκλεινε τα ματόφυλλα και μια άφηνε να διαβεί το φως και μια το μάζευε.

«Πόθεν το κακό;» ρώτησε αλαφιασμένη η μάνα μου, κι ο πατέρας άνοιξε το παραθύρι.

«Γιαγκίν!» «Φωτιά!» «Πυρκαγιά!» «Θε μου!» «Παναΐα μου!» όρμησαν στην κάμαρα οι φωνές απ' τον δρόμο.

Και μαζί τρεχαλητά, κραυγές, κρότοι τυμπάνων που ειδοποιούσαν για την πυρκαγιά, ουρλιαχτά σκυλιών, οχλοβοή και βουητό ανέμου που τον θέριευαν οι φλόγες. Λόγια ρωμαίικα, τούρκικα κι αρμένικα έσμιγαν και τίποτε δεν είχαν πια να χωρίσουν οι άνθρωποι που γινήκαν ποτάμι στα σοκάκια. Έκαιγε η φωτιά στις συνοικίες Κιουτσούκ Μουσταφά και Μποστάν Χαμάμ, κι έξω από τα τείχη στο Τζουμπάλι, σιμά στον μαχαλά μας. Φλόγινα φίδια τινάζονταν πότε με κοκκινοκίτρινα χρώματα, πότε γαλατερά και πότε σάλευαν ανάμεσό τους γαλάζιες και αχνοπράσινες λουρίδες.

«Πάρετε ό,τι μπορείτε και πάμε!» έκραξε ο πατέρας, και ριχτήκαμε με τη μάνα, τον Στάμο, τον Τίμωνα και την υπηρέτριά μας, την Αλεμήνα, να συνάζουμε. Έλειπε ο Λεωνής στου θείου Ζωρζή κι ο Δημητράκης σπούδαζε οικότροφος στην Πατριαρχική Σχολή στο Κουρούτσεσμε.

Ανταριασμένοι γιομίζαμε τα χαράρια¹ με ρούχα, στρωσίδια, μπακίρια, στρώματα και μικροπράγματα. Φορτώθηκε ο πατέρας ένα σεντούκι, εμείς τα χαράρια και τα βγάλαμε στην αυλή. Επήγαμε κι ήρθαμε άλλες δυο τρεις φορές συνάζοντας ό,τι γινόταν να κουβαληθεί κι εβγήκαμε κατόπιν οι σερνικοί στο σοκάκι. Μυρμηγκιά κόσμου με φωνές, κλάματα, προσευχές και σπρωξίματα τραβούσε κατά τη θάλασσα. Κατέφτανε και κύμα μουσουλμάνων μέσα απ' τα τείχη.

Οι φλόγες ξεπετάγονταν από παντού, τύλιγαν τα ξύλινα σπίτια και τριζοβολούσαν, λαμπάδιαζαν κυπαρίσσια και πλατάνια κι έπεφταν τριγύρω μας βροχή στάχτες κι αποκαΐδια. Τα μπουλούκια των χαμάληδων παζάρευαν κιόλας με τους παραζαλισμένους κατοίκους. Αρμένηδες οι περισσότεροι, με θεόρατες πλάτες και λιγνά ποδάρια. Έζωναν τη χαμαλίκια στη ράχη τους ωσάν ανθρώπινο σαμάρι κι απάνω στοίβαζαν έπιπλα, χαράρια και μπόγους. Έκαμε συμφωνία ο πατέρας με τέσσερις πέντε κι έπιασαν να δένουν με ζωνάρια τα υπάρχοντά μας.

«Αααααα! Αμάν! Γιαγκινί σοουντουρέν!» ακούστηκε η φοβερή κραυγή των τουλουμπατζήδων, η λεγόμενη ναράς.²

Ομπρός πάγαινε ο φανοκόρος μ' ένα πλατυστρόγγυλο φανάρι από φτενό μουσαμά και γυαλί, κι οπίσω του τρεχάτοι οι τέσσερις τουλουμπατζήδες βαστώντας με τις πιάστρες στους ώμους την τουλούμπα, την πυραντλία που ζύγιζε ως

1. Μεγάλα δερμάτινα σακιά.

2. «Της πυρκαγιάς οι φοβεροί κατασβέστες». Τουλουμπατζήδες: άτακτα σώματα πυροσβεστών.

ογδόντα οκάδες. Γενίτσαροι τούτοι κείνα τα χρόνια. Ξυπόλυτοι, με γυμνά στήθια, αγριωπά μούτρα και τατουάζ στα μπράτσα. Πέσανε απάνω τους οι γειτόνοι παρακαλώντας να τους γλιτώσουν τα σπίτια. Εκατό γρόσια έταξε ο ένας, διακόσια ο άλλος. Έδωκε τετρακόσια ο σιnior Φάνης ο γουναράς και χάθηκαν μαζί του τρεχαλητοί έχοντας στο πλάι τους έξι μουχαφαζάδες, βοηθούς.

«Φύγετε!» πρόσταξε ο πατέρας και τράβηξε προς μια δεύτερη τουλούμπα που φάνηκε στο βάθος του δρόμου.

«Μη, Αναστάση! Θα σε ζώσει η φωτιά!» φώναξε η μάνα μου, αλλά δεν την άκουγε πλιο.

Μπροστά οι χαμάληδες κι οπίσω τους εμείς χωθήκαμε αναμεσίσ στην κατεβασιά του κόσμου. Απ' τους τουρκομαχαλάδες έρχονταν μιλιούνια. Τα Γιαγκίν ντουβάρ, οι πέτρινοι τοίχοι οπου όρθωναν εδώ κι εκεί, δεν έκοψαν τη μάνητα της πυρκαγιάς κι οι φλόγες χύνονταν στον κατήφορο. Κυνηγημένοι οι άνθρωποι έφευγαν κατά τον Κεράτιο Κόλπο. Φορτωμένοι κασέλες, μπόγους, γυαλικά, τεντζερέδες, στρώματα κι ό,τι ημπορούσαν να κουβαλήσουν απ' το βιος τους. Αγριεμένοι, αναμαλλιασμένοι, μες στην αγωνία και στον ιδρώτα, κι άλλοι καψαλισμένοι, ματωμένοι, με σκισμένα ρούχα και καψίματα. Μουσουλμάνες να φυλάγονται μην ξεσκεπαστούν τα μούτρα τους· Ρωμιές μονάχα με τις καμιζόλες· μανάδες με βρέφη στην αγκάλη τους ή παιδιά γαντζωμένα στα φορέματά τους· γέροι με τις μαγκούρες· άντρες ξεσκούφωτοι, μ' ένα παπούτσι ή ξυπόλυτοι· και πολλοί να κουβαλούν στις πλάτες λαβωμένους, ανήμπορους και μισοκαμένους που ούρλιαζαν απ' τους πόνους. Κι ολούθε στεναγμοί, σπρωξίματα, φωνές, άλλοι να πέφτουν καταγής κι άλλοι να ψάχνουν τα παιδιά τους και κείνα τους γονιούς τους. Μαζί, κοπάδια σκυλιών ν' αλυχτούν και να ουρλιάζουν, γάτες με το μαλλί τους να καίγεται και να μεταδίδουν τη φωτιά, φορτωμένα άλογα, μουλάρια και γαϊδούρια, κι άλλα αφηνιασμένα κι

αχαλίνωτα να μπλέκονται με τον κόσμο. Ωσάν να μην έφταναν όλα τούτα, συμμορίες εδώ κι εκεί έσπαζαν τις πόρτες των σπιτιών κι άρπαζαν ντουλάπια, κασέλες και σεντούκια.

Μας επήγαινε το ανθρώπινο ποτάμι δίχως δική μας γνώμη. Φτάνοντας στην απλωταριά αναμεσείς στα σπίτια του Τζουμπαλί και του Κεράτιου, ακούμπησαν οι χαμάληδες τα πράγματα καταγής και χάθηκαν να προλάβουν κι άλλο αγώι. Σ' όλη την ακροθαλασσιά κατέφταναν χιλιάδες. Λαχανιασμένοι και κατάκοποι, παρατούσαν όπως όπως τα καλαμπαλίκια τους κι έστρεφαν ν' αγναντέψουν. Υπολόγιζαν αν η φωτιά κόντεψε στα σπίτια τους και κάμποσοι αποφάσιζαν να στραφούν παλεύοντας ενάντια στο πλήθος μπας και σώσουν ακόμα κατιτίς απ' τα υπάρχοντά τους. Άλλοι, αποσταμένοι κι αποκαρδιωμένοι, ξάπλωναν τ' ανάσκελα, έφερναν τα χέρια στο κεφάλι και σπάραζαν για τη δυστυχία που τους βρήκε. Ολόγυρα φωνές, κλάματα, στριγκλιές και προσευχές.

«Πάω να βοηθήσω τον πατέρα!» είπε ο Στάμος.

Η μάνα μου έστεκε δίβουλη αν έπρεπε να τον αφήκει.

«Κι εγώ!» φώναξα στον Στάμο.

«Εσύ να μείνεις εδώ που 'σαι!» πρόσταξε, δίχως να σηκώνει δευτέρα κουβέντα, κι άθελά μου έδωκα λύση στο δίλημμά της.

«Κείνος είναι άντρας πλιο, ξεύρει να φυλάγεται. Πάγαινε και πρόσεχε, τζιέρι μου!»

Ήταν τότε ο Λεωνής στα δεκαεννιά, ο Στάμος στα δεκαοχτώ, ο Τίμωνας στα δεκαπέντε, ο Δημητράκης στα δεκατρία, κι εγώ στα δώδεκα.

Έφυγε ο Στάμος κι εμείς βαλθήκαμε να κάμουμε τσαντίρι με σεντόνια, σκεπάσματα και δυο σεντούκια. Οι φλόγες στους λόφους αλλά κι έξω απ' τα τείχη υψώνονταν πενήντα κι εξήντα μέτρα σαΐτεύοντας τον ουρανό. Χαμήλωναν ολίγο και πάλι ορθώνονταν πιότερο δυναμωμένες, θαρρείς κι ο Σατανάς τις θέρεινε στο τεράστιο καμίνι του με το φουσερό.

Άρπαζαν το 'να σπίτι μετά το άλλο, αφάνιζαν μαγαζιά, δέντρα, κήπους κι ό,τι συναντούσαν στο διάβα τους. Έφτανε κι ο καπνός ντουμάνι ως την παραλία και μας έπνιγε. Η μάνα μου καμωνόταν πως νοιάζεται για το τσαντίρι και μας ορμήνευε πώς να το στήσουμε, αμά η έγνοια της ήταν ο πατέρας κι ο Στάμος. Μια μας έδειχνε, δυο κοίταζε μήπως φανούν και μονολογούσε προσευχές και τάματα στην Παναγία την Μπαλουκλιώτισσα.

Παιδευθήκαμε κάμποση ώρα με το τσαντίρι. Ο κόσμος κύμα ασταμάτητο κατέφτανε στην απλωταριά. Το γιαγκί-νι δεν έλεγε να κοπάσει. Η αγωνία μας φούντωνε αντάμα με τις φλόγες.

Περασμένα μεσάνυχτα φάνηκαν ο πατέρας με τον Στάμο. Τα κεφάλια κατεβασμένα κι αμίλητοι. Αποτραβήχτηκαν οι γονιοί μας παράμερα. Αγκάλιαζε ο πατέρας τη μάνα και κείνη έκλαιγε με λυγμούς.

«Τι γίνηκε;» ρώτησε σιγανά ο Τίμωνας.

«Πάει το σπίτι μας, κήκε!» αποκρίθηκε ο Στάμος.

Κράτησε η πυρκαγιά όλη νύχτα. Σιμά το πρωί, με το γλυκοχάραμα, άνοιξαν οι ουρανοί. Βροχή με το τουλούμι για μία ώρα. Πάλευε το νερό με τη φωτιά. Ο Θεός με τον Σατανά. Κάθονταν οι φλόγες και πάλι σηκώνονταν. Όσπου εδέησε να ξεψυχήσει ο θεοκατάρατος και μόνο μαύροι καπνοί ορθώνονταν απ' το Σουλτάν Σελίμ ως το Τσουκούρ χαμάμ, από το Γκιουλ τζαμί ως το Δεγυρμέν Σοκάκι, κι έξω απ' τα τείχη στο μισό Τζουμπαλί.

Άυπνοι, κατάκοποι και τουρτουρίζοντας απ' το αγιάζι, αντινάξαμε τα σκεπάσματα, οπού έκοψαν ολίγο τη βροχή. Ορθώσαμε τα κορμιά μας και στρέψαμε ολόγυρα το βλέμμα. Είκοσι τριάντα χιλιάδες άνθρωποι βουβοί, παγωμένοι κι

αποκαμωμένοι αργοσάλευαν απ' την πύλη του κάστρου Αγιά καπού μέχρι την Ουν Καμπάν. Τα στρώματα βουνά, τα έπιπλα στοιβαγμένα σε σωρούς και μπόγοι πελώριοι. Πάσχιζαν κι αρκετοί ακόμη να στήσουν πρόχειρα τσαντίρια, άλλοι να συμμαζέψουν όσα κουβάλησαν κι άλλοι κινούσαν σκυφτοί και μουδιασμένοι κατά τους καμένους μαχαλάδες.

Πήραμε κι εμείς τον δρόμο για το σπίτι μας. Έσμιγε ο κόσμος σ' ένα σιγανό θλιμμένο ποτάμι κι ύστερα σκόρπιζε ξανά, με τους περισσότερους να μπαίνουν απ' την Τζουμπαλί καπού προς τις τουρκικές συνοικίες. Έξω από τα τείχη το μεγάλο κακό γίνηκε αναμεσός της πύλης του Τζουμπαλί και της Αγιά καπού. Κάηκε μέχρι κι ο ξύλινος πύργος όθεν ειδοποιούσαν με τύμπανα για τις πυρκαγιές.

Σωρούς στάχτης θωρούσαμε όπου πρωτύτερα υπήρχαν σπίτια και μοναχά ολίγα δοκάρια κάπνιζαν ακόμα. Στα λασπωμένα σοκάκια αποκαΐδια, σκόρπια έπιπλα, πιατικά, ρούχα, σκεπάσματα και ολόμαυρα κουφάρια σκυλιών. Η θανατερή σιωπή των ανθρώπων άξαφνα λυνόταν σε κραυγές απελπισίας και γοερούς θρήνους μόλις αντίκριζαν τα κατεστραμμένα τους σπίτια. Γονάτιζαν πλάι στις στάχτες, τις σκάλιζαν, τραβούσαν ό,τι ημπορούσε να φανεί χρήσιμο κι έστρεφαν τριγύρω το βλέμμα γιομάτο απόγνωση αποζητώντας βοήθεια και παρηγοριά.

Όσάν σε προσκύνημα σταθήκαμε μπροστά στις στάχτες του σπιτιού μας. Η μάνα δεν άντεξε, γονάτισε κι έβαλε τα κλάματα. Ακολούθησαν κείνα της Αλεμής, τα ιδικά μου και του Τίμωνα. Μονάχα ο πατέρας κι ο Στάμος κρατήθηκαν.

«Θα το ξαναφτιάξουμε, Ζωσερή!» είπε ο πατέρας στη μάνα μου, αλλά βγήκε η φωνή του με λυγμό, και κείνη πήρε να κλαίει με πιότερο παράπονο.

Σε ολίγο φάνηκαν οι επίτροποι των εκκλησιών και ομάδες απ' όλα τα ρουφέτια ή άλλως πως τις συντεχνίες. Πακάληδες, κασάπηδες, φωμάδες, γουναράδες και δεκάδες άλλοι.

Φρόντισαν πρώτα να συνάξουν τους νεκρούς σκάβοντας με σκαπάνια στ' αποκαΐδια. Αράδιασαν σε σειρές τα καρβουνιασμένα κουφάρια και καλούσαν τους συγγενείς. Θρήνοι και σπαραγμοί ξεσπούσαν κάθε που κάποιος αναγνώριζαν τους δικούς τους. Μονάχα στον μαχαλά μας είχαμε δέκα νεκρούς.

Παντού περίσσευε το δάκρυ και οι άνθρωποι των ρουφετιών έκαμαν ό,τι ημπορούσαν να βοηθήσουν. Παρηγορούσαν, νοιάζονταν τους λαβωμένους, μοίραζαν φαγώσιμα και ρούχα κι έστηναν σκηνές και παράγκες. Κατέφταναν αγάλια αγάλια και οι συγγενείς από άλλες συνοικίες της Πόλης ή του Γαλατά. Από τους ιδικούς μας πρώτος ήρθε ο θεός Ζωρζής, που έμενε στο Σταυροδρόμι.

«Καλά έκαμες και δεν έφερες μαζί σου τον Λεωνή. Δε χρειαζόταν να δει τούτη την καταστροφή», είπε ο πατέρας.

«Τον Λεωνή; Δεν κοιμήθηκε σ' εμάς!» αποκρίθηκε κείνος.

«Τι; Τι λαλείς, Ζωρζή; Και πού πλάγιασε το τζιέρι μου;» ρώτησε η μάνα μου αναστατωμένη κι έφαχνε με το βλέμμα της τριγύρω.

«Θαρρούσα πως ήταν μαζί σας. Σχολώνοντας εφές, με είπε: “Πάγω στη μάνα μου”».

«Ωχ, Παναΐα μου! Κι άλλο κακό! Πού 'ναι το παιδί;» ξέσπασε η μάνα μου και τραβούσε απ' το μανίκι τον πατέρα, θαρρείς και κείνος τον έκρυβε και δεν τον φανέρωνε.

«Ίσως να πήγε στου Παντιά», της αποκρίθηκε.

«Μακάρι. Αμά γιατί να πει στον Ζωρζή πως έρχεται δα κάτω; Αχ, Λεωνή μου! Αχ, τζιέρι μου! Γιατί με το κάνεις αυτό; Δε μας έφτανε τόσο μαράζι;» σπάραζε η μάνα μου.

Κατέφτασε κι ο πάππος κι ο θεός Γιακουμής απ' το Κοντοσκάλι, κι αργότερα ο θεός Γιορδάνης απ' τα Ψωμαθειά. Ψήλωσε κι ο ήλιος ως τα μισά τ' ουρανού κι ο Λεωνής πουθενά. Τη μάνα μου δεν τη χωρούσε ο τόπος. Βίασε τον πατέρα να πάρουν καΐκι για το Κουρούτσεσμε, όπου έμενε η θεία Ελέσσα με τον θείο Παντιά, κι έφυγαν.

Μείναμε οι υπόλοιποι γύρω απ' τις στάχτες. Καθαρίσαμε ολίγο τόπο και κατόπιν φέραμε τα πράγματα απ' την ακροθαλασσιά μέχρι να ιδούμε τι θα κάνουμε.

«Πάμε, Τζανή, ως του Χαϊντάρ τσελεμπί να διούμε τι απόγινε ο καφερός;» μου λέγει κάποια ώρα ο πάππος μου.

Ήρθε μαζί κι ο Τίμωνας. Μέσα απ' τα τείχη του κάστρου άρχιζαν οι τουρκομαχαλάδες. Διαβήκαμε την πύλη Τζουμπάλι καπού και τρώμαξαν τα μάτια μας. Από το Γκιουλ τζαμί κι απάνω προς τον λόφο και πέρα σχεδόν ως το Τσουκούρ χαμάμ και το Δεγυρμέν Σοκάκι τίποτες άκαγο εξόν τα πέτρινα τζαμιά. Ωσάν τεράστιος βιρανές¹ ο τόπος. Στάχτες κι αποκαΐδια τα σπίτια και τ' αρχοντικά, και στα σοκάκια μισοκαμένα ερμάρια, μιντέρια, ρούχα, στρώματα και απομεινάρια οπού δε γνωρίζονταν τι σόι πράματα ήταν. Έστεκαν ορθοί και κάμποσοι κορμοί κυπαρισσιών αλλά ολόμαυροι, δίχως ζωή.

Οι μουτεβελήδες² των τζαμιών και τα ρουφέτια των μουσουλμάνων βοηθούσαν και παραστέκονταν στους ομόθησκούς τους. Αμά πουθενά δεν άκουγες θρήνους και κλάματα. Άλλοι άνθρωποι οι Οθωμανοί. Τέτοια θεομηνία, τέτοια καταστροφή και λαλούσαν: «Σιουκιούρ Αλλάχ», ευχαριστώ τον Θεό. Κι άμα τους ερωτούσες τι θα κάμουν, σου αποκρίνονταν: «Αλλάχ κερίμ», έχει ο Θεός. Κι ας μετρούσαν πολύ περισσότερους νεκρούς, καθώς πολλές μουσουλμάνες δε βγήκαν στον δρόμο απ' τον φόβο των αντρών και κήηκαν. Έφταιγε για τούτο που ήσαν μόνιμα κλεισμένες στα σπίτια και γιατί ακούγονταν για βιασμούς στις πυρκαγιές απ' τους γενίτσαρους κι άλλους που πήγαιναν να τις σώσουν.

Ανηφορίσαμε προς το τέμενος Σουλτάν Σελίμ, το μόνο κτίσμα που έστεκε απείραχτο στην κορφή του πέμπτου λόφου

1. Οικόπεδο, αλάνα.

2. Διαχειριστές.

μετρώντας τους από το σαράι. Ο υπόλοιπος τόπος αγνώριστος, μαύρος και γκριζός. Και ησυχία παντού. Μόνη παραφωνία κείνος ο συρφετός των ρακένδυτων και τρισάθλιων με τα διαβολικά μούτρα που καβγάδιζαν καθώς αναζητούσαν στα σοκάκια και στις στάχτες καρφιά, κλειδαριές, βίδες, χρυσαφικά και παράδες.

«Σε τίποτες κερχανέδες¹ θα γύριζε ο Λεωνής κι άδικα μαραζώνει η μάνα σας. Ύστερις απ' το κακό με τη Μαριώρα, ανακάτωσε ο διάτανος το μυαλό του», είπε ο πάππος.

Αυτό ήταν το μαράζι της φαμίλιας μας. Πριν από έναν χρόνο γινήκανε προξένια, και μόλις ειδωθήκανε ο Λεωνής με τη Μαριώρα, άναψε ο μεγάλος τους σεβντάς. Ολίγες όμως μέρες πριν αρραβωνιαστούν, είδε ο Νεσέφ μπέης στον δρόμο τη Μαριώρα. Σκότισε τον νου του η ομορφάδα της και τη ζήτησε για γυναίκα του απ' τους ιδικούς της. Φτωχοί άνθρωποι κείνοι αμά Τούρκο γαμπρό δεν ήθελαν να κάμουν κι είχαν δώσει και τον λόγο τους να την παντρέψουν με τον Λεωνή. Του είπαν πως είναι αρραβωνιασμένη, αλλά ο Νεσέφ μπέης το 'βαλε σκοπό αμέτι μωχαμέτι να την πάρει. Πρώτα δοκίμασε να τους καλοπιάσει με πεσκέσια και βάζοντας ανθρώπους να λαλούν παινέματα για λόγου του. Σαν είδε πως τίποτε δε γινόταν, άρχεψε τα φοβερίσματα. Σκιαχτηκαν οι γονιοί της Μαριώρας, μα πάλι δεν του 'καμαν το χατίρι. Κατηγόρησε τότε ο Νεσέφ μπέης τον πατέρα της ότι βλαστήμησε τον Προφήτη, κι έχοντας δυο ψευδομάρτυρες, οπού εύκολα τους έβρισκαν οι Τούρκοι στα καπηλειά του Γαλατά, έτοιμος ήταν να τον σύρει στον καδή. Σήμαινε τούτο σίγουρη καταδίκη και αποκεφαλισμό. Αναγκάστηκαν οι γονιοί της Μαριώρας και του την έδωκαν. Για τρίτη γυναίκα του. Κι ήταν ο Νεσέφ μπέης κοντά στα εξήντα κι η Μαριώρα στα δεκαεπτά. Ο Λεωνής μαράζωσε. Κείνος, που έπαιζε

---

1. Πορνεία.

μαζί μου ωσάν μικρό παιδί, γελούσε, τραγουδούσε όλες τις ώρες κι ήταν η χαρά της φαμίλιας μας, γίνηκε σκοτεινό σύγγεφο. Σχολώνοντας από του θείου Ζωρζή, οπού τον είχε στη δούλεψή του, γύριζε στο σπίτι και καθόταν ανομίλητος μέχρι να πλαγιάσει. Μήτε έτρωγε, μήτε έπινε τον πρώτο καιρό. Κατόπιν, πολλά βράδια δεν εγύριζε καθόλου και λαλούσε πως κοιμόταν στου θείου Ζωρζή ή στις θείας Ελέσσας.

Προχωρούσαμε αναμεσής στα καμένα κι ο πάππος δυσκολευόταν να βρει το σπίτι του τσελεμπί Χαϊντάρ.

«Κάπου εδώ... ήταν ένα τσικμάζ», μονολόγησε, εννοώντας αδιέξοδο, καθώς πολλά σοκάκια ήσαν τυφλά.

«Τι τσικμάζ, πάππο; Δα γινήκανε όλα ίσιωμα», είπε ο Τίμωνας, αν και ξεχώριζαν κάπως τα σημάδια των δρόμων.

«Να! Εκεί, στον τσεσιμέ!»¹ φώναξα γλέποντας από μακριά τον τσελεμπί Χαϊντάρ.

Ένα μπουλούκι γενίτσαρων ξεφόρτωνε από μουλάρια, γαϊδούρια και καμήλες ξύλινα κοντάρια κι έστηναν κωνοειδείς σκηνές. Στράφηκαν δυο τρεις και μας κοιτάζανε παραξενεμένοι. Και τούτο γιατί στους τουρκομαχαλάδες δεν πατούσαν το ποδάρι τους οι Ρωμιοί. Βιάσαμε το βήμα μας. Ο τσελεμπί Χαϊντάρ καθόταν σταυροπόδι πλάι στις στάχτες του σπιτιού του, κρατούσε ένα ιμπρίκι κι έφηγε απά στα κάρβουνα καφέ. Οι γυναίκες οπού 'ταν μαζί του μόλις μας είδαν χάθηκαν πίσω από 'να πρόχειρο τσαντίρι.

«Μέρχαμπα!» καλημέρισε ο πάππος.

«Χος γκελντινίζ!» μας καλωσόρισε κι ανακάτωνε τον καφέ.

«Ψήνεις καφέ, τσελεμπί Χαϊντάρ;» είπε στα τούρκικα ο πάππος μου δίχως να κρύβει και κείνος το ξάφνιασμά του.

«Και τι να κάμω; Να κλαίγω τη μοίρα μου; Τρίτη φορά καίγεται το σπίτι μου. Κι αν σκούζω, θ' αλλάξει τίποτες;

---

1. Βρύση.

Έτσι ήταν το θέλημά Του. Αν ο Θεός θέλει να καταστραφεί ό,τι έχω, πάλι δε θα βαρυγχομώ. Κείνος ξεύρει καλύτερα και φροντίζει για κάθε πλάσμα Του», αποκρίθηκε ο Χαϊντάρ.

Έπιασαν να συντυχαίνουν οι δυο τους κι εγώ κοιτούσα με θαυμασμό κείνον τον γέροντα. Κι αν δε γνώριζε τον λόγο των αρχαίων Ελλήνων «Ο γέγονε, γέγονε», ήξευρε το «Αλλάχ κερίμ» κι όσα μυστικά της ζωής ξεκλείδωνε με τον ιδιόκω του νου.

Επιστρέφοντας αργότερα στο Τζουμπαλί, είχαν γυρίσει κι οι γονιοί μου απ' το Κουρούτσεσμε. Ο Λεωνής άφαντος. Δεν πλάγιασε στης θείας Ελέσσας ούτε σε άλλον συγγενή. Έβανε πλιο η μάνα μου με τον νου της τα χειρότερα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Με το μαράζι του Λεωνή και του καμένου μας σπιτιού πλέαμε στα τέλη του Νιόβρη για την Πρίγκιπο με τη μάνα μου, τον Τίμωνα και την υπηρέτριά μας, την Αλεμήνα. Μείναμε πρωτύτερα για ολίγες μέρες στου θείου Ζωρζή στο Σταυροδρόμι και φύγαμε μόλις κυβερνηθήκαμε με τ' αναγκαία. Ο πατέρας έμεινε στην Πόλη με τον Στάμο να ξαναφτιάξουν το σπίτι και θα πλάγιαζαν στου πάππου μου στο Κοντοσκάλι.

Μιλούσαν στο τρεχαντήρι για τους γενίτσαρους που βάλανε την πυρκαγιά, και για τα γεγονότα στο παλάτι. Ξεκίνησαν ετούτα από τον περασμένο χρόνο. Τον Μάη του 1807 ρίξαν οι γενίτσαροι τον σουλτάνο Σελίμ τον Γ' και ανέβασαν στον θρόνο τον Μουσταφά τον Δ'. Όμως τον Ιούλιο του 1808 ήρθε με τον στρατό του ο Μπαϊρακτάρ πασάς του Ρουστσούκ κι έβαλε στη θέση του τον Μαχμούτ Β', τον μικρότερο αδελφό του Μουσταφά. Τέσσερις μήνες αργότερα και δυο μέρες πριν από την πυρκαγιά, οι γενίτσαροι θέλησαν να κάμουν ξανά σουλτάνο τον Μουσταφά. Κίνησαν ανταρσία, έβαλαν φωτιές στην Πόλη, γινήκανε μάχες στους δρόμους και αφιονισμένοι όρμησαν στο παλάτι και θανάτωσαν τον, βεζίρη πια, Μπαϊρακτάρ πασά. Αλλά εκείνος είχε σκοτώσει κιόλας τον Μουσταφά κι απόμεινε μόνη φύτρα από τη γενιά του Οσμάν ο σουλτάνος Μαχμούτ. Θέλοντας και μη, τον άφηκαν οι γενίτσαροι στον θρόνο κά-

μνοντας συμφωνίες μαζί του. Να μην κάμει δηλαδή τακτικό στρατό καταργώντας τους ορτάδες¹ τους κι όσες άλλες αλλαγές είχε κατά νου, όπως κι ο Σελίμ παλιότερα, που έφτιαξε στρατιωτική ακαδημία στο Χασκίοι.

Μα τούτα των βασιλέων και των δεσποτών δεν έχουν τελειωμό, κι εγώ θέλω να ιστορήσω τα των απλών ανθρώπων, που ποτίζουν με το αίμα, τις συνήθειες και τις ψυχές τους όλες τις κατοπινές γενιές. Γιατί, κατά πώς στοχάζομαι, το μπόλι που βάνει στον νου του γιου ή της κόρης ο γονιός έχει πλιότερη αξία. Γιατί αυτό το μπόλι, πότε καλό και πότε κακό, βλασταίνει, γίνεται δεντρί και αποδείχονται οι σκέψεις και τα χούγια οπού βύζαξε πιότερο δυνατά κι από τα διδάγματα του σχολειού.

Πλέαμε, καθώς λαλούσα, για την Πρίγκιπο. Οπίσω μας φαίνονταν οι κοκκινωπές κεραμιδένιες στέγες, τα σπίτια με τα τόσα χρώματα, το πράσινο των κήπων και των δέντρων, οι μιναρέδες με τις σουβλερές μύτες, οι γαλαζωποί και μολυβένιοι τρούλοι, τα κυπαρίσσια στις κορφές των δαντελωτών λόφων, το σαράι που έπιανε όλο το ακρωτήρι, ο πύργος του Γαλατά και τα παλάτια των πρεσβειών στο Πέραν. Εβγήκαμε απ' τον Κεράτιο κόλπο σχεδόν χάραμα. Σε ολίγο θα γιόμιζε η θάλασσα χιλιάδες πλεούμενα. Για την ώρα γλέπαμε κάπου εδώ κι εκεί ένα κιρλαγκίτσι ή ένα μπρίκι και μερικά κωπήλατα καϊκια να πλέουν απ' τα χωριά του Βοσπόρου προς τον Γαλατά και την Πόλη. Καθόμουν στην πρόμνη και παρατηρούσα ολόγυρα με τα κιάλια που μου δάνεισε η εξαδέλφη μου η Σμαράγδα σαν πήγαμε στου θείου Ζωρζή. Φύσαγε σιγανός μα παγωμένος βοριάς.

Άξαφνα μαρμάρωσα. Πήραν ν' ακούγονται και στριγκλιές απ' το σημείο που αγκιστρώθηκε το βλέμμα μου. Οι επιβάτες του τρεχαντηριού σηκώθηκαν απότομα και συνάχτηκαν

---

1. Ορτάς: κοινότητα γενίτσαρων, τμήμα. Χωρίζονταν σε 196 ορτάδες.

όλοι στη μια μεριά να ιδούν τι συμβαίνει κι ολίγο έλειψε να μπατάρουμε. Έμπηξε τις φωνές ο καπετάνιος και στράφηκαν στις θέσεις τους. Σήκωσε κατόπιν και κείνος το κιάλι του να παρατηρήσει. Ευθύς γίνηκε κίτρινος όπως το κερί, απaráτησε το κιάλι κι έκοψε απότομα το τρεχαντήρι προς τις ασιατικές ακτές. Οι επιβάτες ρωτούσαν όλο περιέργεια και φόβο: «Τι γίνεται, καπιτάνο;» και πάσχιζαν να καταλάβουν πόθεν έρχονταν οι φωνές και τα στριγκλίσματα. Όμως απόκριση δεν τους έδωσε. Γύρισαν τότε σ' εμένα, αλλά η λαλιά μου δεν έβγαινε κι έκαμα κάμποση ώρα να τους μο- λογήσω όσα έγλεπα.

Στ' ανοιχτά του σαραγιού, στη γραμμή οπού 'ναι ο φάρος και η πύλη Αχίρ καπού, ήταν αγκυροβολημένα σε κύκλο ως τα τριάντα καΐκια. Στις κουβέρτες τους μποσταντζήδες,¹ μαύροι ευνούχοι κι ως τις διακόσιες γυναίκες. Όλες με ξεχωριστή ομορφάδα και πλουμιστά φορέματα. Άρπαζαν κείνες τις δύστυχες, περνούσαν ένα μεγάλο τσουβάλι απ' το κεφάλι τους προς τα ποδάρια, τις γκρέμιζαν στο πλάι για να το δέσουν και τις έριχναν τη μια μετά την άλλη στη θάλασσα να πνιγούν. Μερικές γονάτιζαν και πάσχιζαν με παρακαλετά να γλιτώσουν, κι άλλες μάχονταν με όλη τους τη δύναμη. Ούρλιαζαν, χτυπούσαν με χέρια και ποδάρια, έγδερναν με τα νύχια, δάγκωναν, πάλευαν όπως ημπορούσαν. Και πα στο πάλεμα γλιστρούσαν απ' τα κεφάλια τους τα χρυσοκέντητα σκουφιά, ανέμιζαν τα μακριά μαλλιά τους, σκίζονταν τα φορέματα κι αποκαλύπτονταν τα κάτασπρα κορμιά τους.

Αγωνίζονταν οι περισσότερες να κρατηθούν στη γλυκάδα της ζωής, αλλά οι μποσταντζήδες και οι ευνούχοι δεν τους έκαμναν το χατίρι. Τις κλοτσούσαν, τις τραβούσαν απ' τα μαλλιά, τις γυρόφερναν και τις χτυπούσαν όπου έφταναν μέ-

---

1. Εσωτερικοί φρουροί του παλατιού, κατά λέξη: κηπουροί.

χρη να καταφέρουν να τις τσουβαλιάσουν και να τις σπρώξουν στον υγρό τάφο. Θαρρείς και παράβγαιναν ποιος θα φανεί αγριότερος και ποιος θα πετάξει πλιότερες στο νερό. Κάποιες ξέφευγαν απ' τα χέρια τους, έπεφταν στη θάλασσα μοναχές τους και κολυμπούσαν. Άρπαζαν τα κουπιά οι ευνούχοι κι οι μποσταντζήδες και τις χτυπούσαν με δύναμη στα κεφάλια ωσάν να ήταν τίποτες μπακακάκια. Τις ψάρευαν κατόπιν με ξύλα οπού 'χαν στις άκρες γάντζους, τις ανέβαζαν στα καΐκια και τις τσουβάλιαζαν.

Οι γυναίκες όλο και λιγόστευαν. Ώσπου να κοντέψουμε στις ασιατικές ακτές, ζήτημα να είχαν μείνει ως τις πενήντα. Φαίνονταν κατάκοποι κι οι φονιάδες, να πλέουν στον ιδρώτα. Ολίγο πριν σβήσουν οι εικόνες απ' τα μάτια μου κι όλες εκείνες οι δόλιες που τη ζωή, έστρεψα τα κιάλια στο πρόσωπο μιας κοπέλας. Ίσαμε δέκα χρονών. Μαζωμένη κουβάρι στην πλώρη και με τον τρόπο στα μάτια.

Μες στην τόση αγριάδα έμεινα να θαμάζω κείνο το γέννημα της φύσης. Θαρρείς κι έσταξαν απάνω της ο ουρανός κι η άνοιξη όλο το μέλι τους. Ανάτελμα του ήλιου. Ως και το τριαντάφυλλο οπού 'χε ζωγραφισμένο στο μέτωπό της όμοιαζε ταιριασμένο με την ακτινοβολία της. Να το 'χει από γεννησιμιού της.

«Τόση ομορφάδα! Και να πάει στον πάτο της θάλασσας!» συλλογιζόμουν, καθώς μου άρπαζε τα κιάλια ο Τίμωνας.

Γιοχαή – Προφορική μαρτυρία

Κείνη την αυγή που πνίξαν ούλες τες γυναίκες του σαραγιού, αρωτούσα τον Θεό: «Γιατί, Θε μου, ν' αποθάνω; Δεν πρόκαμα να ζήσω. Τι έκαμα η δόλια και πρέπει να χαθώ;»

Αμά να σε τα πω που την αρχή. Εγεννήθηκα στη Σμύρνη, στον μαχαλά Ντεμίρ Γιολού, και τότες με λαλούσαν Μαλτώ.

Πατέρα δεν ignώρισα. Η μάνα μου ήταν καχπέ.¹ Ύστερις το κατάλαβα. «Αννέτα» τη λαλούσαν. Αθυμούμαι να λέγει πως μια γεναίκα που το σόγι της, τα παλιά χρόνια, ήτανε στο χαρέμι του σουλτάν Αχμέτ. Την ελέγαν Βασιλική, γεννημένη στην Ατήνα, κι ύστερις στο σαράι την είπανε Γιοχαή. «Θα σε κάμω βασίλισσα», με έλεγε, «σαν τη Γιοχαή».

Ομπρός στον κερχανέ όπου δούλευε η μάνα μου είχε μιαν ανοιχτωσιά. Μαζεύονταν τα παιδιά του μαχαλά, Τουρκών και Ρωμιών. Αμολάρανε τσερκένια, χαρταετούς, αστειεύονταν και παίζανε. Έβγαίνα κι έκαμνα χάζι. Μια μέρα παίζανε κότσια.² Το 'να μερί το λέγανε «βασιλιά», τ' άλλο «βεζίρη», τ' άλλο «ψωμά», και κείνο που 'χανε απ' όλα «λάσπη». Έριχνε καθένας το ιδικό του κότσι και όποιος εκέρδιζε έδινε έναν μπάτσο στον χαμένο κι άλλες φορές τον έφτυνε στα μούτρα. Ίγλεπα τα παιδιά όταν με κόντεψε ο Χαμζά εφέντης. Ερχόταν πού και πού στη μάνα μου. Ήμουν εγώ εννιά χρονώ.

«Γιάμα κόρκαμα!» με λέγει, μη φοβάσαι, και μ' έδωκε γλυκίσματα. «Ακιντέ που την Ιστανμπόλ».

Εφάνηκε κι η μάνα μου.

«Σ' το 'πα, κοκόνα μου. Θα γενείς βασίλισσα», με είπε.

Ούλα τα 'χε κανονισμένα. Για πόσα γρόσια μ' έδωκε δεν ηξέρω. Με πήρε την ίδια ώρα ο Χαμζά εφέντης. Εγώ έσκουζα. Με φάνηκε πως δάκρυσε κι η μάνα μου.

«Να σε πούνε “Γιοχαή”!» με φώναξε από μακριά.

Ο Χαμζά εφέντης με πήγε στον πασιά της Σμύρνης και κείνος μ' έστειλε πεσκέσι στον σουλτάνο. Ήτανε τότες ο Σελίμ, ολίγο πριν τον ρίξουν οι γενίτσαροι. Τον πρώτο καιρό δε σταμάταγα να κλαίγω. Αμά ούλες οι γυναίκες του χαρεμιού με φέρονταν πολλά γλυκά. Ρωμιές, Αρμένισσες, Κιρκάσιες, Βουλγάρες, Φράγκισσες, ούλες.

1. Πόρνη.

2. Αστράγαλοι, το παιγνίδι παιζόταν με κότσια αρνιών.

Αγάλια αγάλια έκοφα τα κλάματα. Θαμπώθηκα που τα πλούτη, τα φαγιά, τα γλυκίσματα, τα ρούχα, τες μεγάλες κάμαρες, τες μουσικές, τους κήπους, τες χαβούζες.¹ Ούτε συλλογιόμουν πως είμαι φυλακωμένη. Με τρόμαζαν μανιχά οι μαύροι χαντίμ, οι ευνούχοι. Αλλά και τούτοι γλυκομίλητοι ήτανε και τα φερσίματά τους σαν τες γυναίκες. Τους εσυνήθισα. Έκαμα και φίλη τη Ζεϊνέπ.

Ήτανε να με δώκουν τούρκικο όνομα και διαλέαν πότε το 'να, πότε τ' άλλο. «“Γκιουλζαδέ”!» είπε η Νακσεντίλ χανούμ, που με πήρε στη δούλεψή της. Η Νακσεντίλ ήταν Φραντζέζα και μάνα του Μαχμούτ, που 'γινε σουλτάνος ύστερις. Αν ήταν άλλοι καιροί, τη Νακσεντίλ θα την πάγαιναν στο Εσκίσαράι, το παλιό παλάτι, όπως όσες γυναίκες έκαμναν παιδιά με τον προηγούμενο σουλτάνο. Αμά ο Σελίμ την εκράτησε στο χαρέμι και μάθαινε φραντζέζικα στον Μαχμούτ.

Άμα άκουσα το όνομα, βάλθηκα να κλαίγω και να λέγω να με βγάλουν «Γιοχαή», όπως έθελε η μάνα μου. Μ' έκανε το χατίρι η Νακσεντίλ και με είπανε «Γιοχαή».

Σαν ρίξαν οι γενίτσαροι τον Σελίμ και μπήκε ο Μουσταφά, με πήραν απ' τη Νακσεντίλ και μ' έβαλαν στη δούλεψη της βαλιντέ² Αϊσέ. Μ' ετοιμάζε αυτήνη για τον γιο της, τον σουλτάν Μουσταφά. Όμως έπρεπε πρώτα να μάθω μουσική, χορό, να διαβάζω και να γράφω τούρκικα. Να μάθω και... τα γυναικίσιμα του χαρεμιού.

Τον Ιούλη του άλλου χρόνου κύκλωσε ο Μπαϊρακτάρ πασάς το σαράι. Πρόφτασε ο σουλτάν Μουσταφάς και σκότωσε τον Σελίμ, οπού τον είχε κλεισμένο στο καφάσι.³ Είχε και τον

1. Πισίνες, τεχνητές λιμνούλες.

2. Μητέρα σουλτάνου.

3. Καφέζ, χρυσό κλουβί, πολυτελέστατα διαμερίσματα όπου φυλάκιζαν όλους τους πιθανούς διαδόχους των σουλτάνων, με φρουρούς που τους έκοβαν τη γλώσσα και τους τρυπούσαν τα τύμπανα των αυτιών. Τους συντρόφευαν και γυναίκες, απ' τις οποίες αφαιρούσαν τις ωθήκες για να μη μένουν έγκυες.

Μαχμούτ στο καφάσι, αλλά σε χωριστές κάμαρες, κι έστειλε να σκοτώσουν και κείνον. Το 'μαθε η Νακσεντίλ και διάταξε φίλους της χαντίμ και τες γυναίκες οπού του είχαν να τον γλιτώσουν. Έβγαλαν τον Μαχμούτ που το καφάσι και τον ίφεραν στο χαμάμ όπου ήμουν με τη Ζεϊνέπ κι άλλες κοπέλες. Οπίσω τους φανήκαν μποσταντζήδες και χαντίμ. Έθελαν να σκοτώσουν τον Μαχμούτ. Άρπαξα με τη Ζεϊνέπ το μαγκάλι οπού 'χε στο χαμάμ και το ρίξαμε στα μούτρα τους. Πέσαν κείνοι απάνου μας κι ένα κάρβουνο κόλλησε στο κούτελό μου. Σε καιρό κέντησα με τατουάζ το τριαντάφυλλο να μη φαίνεται το κάψιμο. Κάηκε στο μούτρο του κι ο μαύρος χαντίμ, ο Καζίμ, που ήτανε μαζί με τους μποσταντζήδες. Τον Μαχμούτ τον πέρασαν οι άλλες γυναίκες μέσα στην καμινάδα, βγήκε στη σκεπή και γλίτωσε. Έκλεισε ύστερις ο Μπαϊρακτάρ πασάς στο καφάσι τον Μουσταφά κι έβαλε σουλτάνο τον Μαχμούτ. Γίνηκε έτσι η Νακσεντίλ βαλιντέ σουλτάν.

Τον Νιόβρη του ίδιου χρόνου έκαμαν πάλι ανταρσία οι γενίτσαροι. Σκότωσε ο βεζίρης τον Μουσταφά στο καφάσι κι έμεινε σουλτάνος ο Μαχμούτ. Έλαβε τότες απόφαση αυτείνος ν' αφανίσει όλο το χαρέμι του Μουσταφά. Για να μη μείνει βασιλική σπορά ούτε στην κοιλιά κάποιας που ίσως ήτανε γγαστρωμένη. Μαζί με τες άλλες γυναίκες ο κακούργος ο Καζίμ άρπαξε και μένα, κι ας το ηξέραν ούλοι πως ήμουν απείραχτη από άντρα. Μ' είχε άχτι για το κάψιμο με το μαγκάλι, κι ακόμα φοβόταν μη φανερώσω πως ήτανε με τους μποσταντζήδες που ηθέλησαν να σκοτώσουν τον Μαχμούτ. Γιατί τους άλλους τούς έκοψαν το κεφάλι και κείνος μονάχα γλίτωσε. Έστειλε και με φώναξαν απ' τον οντά μου. Τάχατες πως με θέλει η κερά μου, η Νακσεντίλ, που με είχε πάλε στη δούλεψή της. Με τέτοιον τρόπο μ' έβαλε με τες άλλες που 'χαν για πιγιμό. Και θα έπαιρνε και τη Ζεϊνέπ, αμά κείνη ήταν στης κεράς και δεν ημπορούσε να την πάρει.

Ο Καζίμ, για να μην μπήξω τις φωνές, με είπε πως θα πά-

γαινε η βαλιντέ Νακσεντίλ στο Μπεσίκτας και τάχατες έδωκε ορισμό να συγυρίσω εκεί τον οντά της. Λέανε και στες άλλες γυναίκες πως θα τις πάρουν στο παλάτι στο Μπεσίκτας του Βόσπορου. Κακό απ' το μυαλό μου δεν πέρασε. Μανιχά σαν σταμάτησαν να πλέουν τα καϊκια και δέθηκαν γύρω γύρω το 'να με τ' άλλο, καταλάβαμε ούλες πως μας είχαν για θάνατο.

Έπνιγαν αράδα τη μια κατόπιν της άλλης κι είχαμε απομείνει που μια, που δυο σε κάθε καϊκι. Ήταν η τύχη μου να μη με πιάσουν απ' τες πρώτες. Φάνηκε τότες να έρχεται η βάρκα της βαλιντέ σουλτάν κι έκραζαν να μην πνίξουν τη Γιοχαή.

Γλίτωσα που το πνίξιμο και κατόπιν έμαθα πώς γένηκε. Η Ζεϊνέπ, σαν γύρισε στον οντά μας και δε με είδε, πονηρεύτηκε πως με πήραν με τες άλλες. Το 'πε στην κερά και κείνη πρόσταξε να με γλιτώσουν. Του Καζίμ τού κόψαν το κεφάλι την ίδια ώρα.

Πλιο, όση αγάπη έχει η ψυχή του ανθρώπου την είχα φυλάμενη για τη βαλιντέ Νακσεντίλ και τη Ζεϊνέπ. Κι όσο μίσος χωρεί η ψυχή του ανθρώπου το βαστούσα για τον σουλτάν Μαχμούτ, που τόσες ψυχές τες θανάτωσε ο κακούργος. Διακόσιες γυναίκες. Και ομπρύτερα το σερνικό παιδί του Μουσταφά, τριώ μηνώ πλάσμα.

Μαρτυρία ιδική μου

Στην Πρίγκιπο, που τη λαλούσαμε «Μεγάλο νησί» ή σκέτα «Νησί», κατοικούσαν μοναχά Ρωμιοί. Ως χίλιοι διακόσιοι νομάτοι. Ψαράδες οι πλιότεροι. Το χωριό βρισκόταν στο βορινό μέρος κι είχε μια εκκλησιά στο όνομα της Παναγίας και τρία μοναστήρια. Του Αϊ-Νικόλα, του Χριστού και του Αϊ-Γιώργη του Κουδουνά, όπου έβαναν τους φρενοβλαβείς.

Επήγαιναν τα καλοκαίρια και το Πάσχα και πολλοί Ρω-

μιοί της Πόλης κι ήταν καταφύγιο όταν χτυπούσε η πανούκλα. Για τούτο έφτιαξε κι ο πατέρας το σπίτι στο Νησί τον καιρό που θέριζε το θανατικό στην Πόλη, στα 1803. Το σπίτι μικρό, μια κάμαρα όλο κι όλο και μια χαμηλοτάβανη παράγκα κολλημένη στο πλάι για μαγερειό. Πλάγιαζε η μάνα στο στρώμα με την Αλεμήνα κι εγώ με τον Τίμωνα.

Ολίγα έχω να μολογήσω για το Νησί. Ήσυχος τόπος, θαρρείς και δε ζούσαν άνθρωποι. Τα παιδιά μαζί με τους γονιούς να φαρεύουν, να βόσκουν τα κοπάδια ή να δουλεύουν στα χωράφια και στα ολίγα εργαστήρια. Σχολειό δε λειτουργούσε. Είχε και δυο καφενέδες.

Η μάνα μου όλη μέρα ήτανε με την έγνοια της στον Λεωνή. Παραφύλαγε στο παραθύρι, κι όποτε έγλεπε κάποιον να έρχεται απ' την Πόλη, έβγαινε στην πόρτα μη και φέρει χαμπέρι ότι βρέθηκε. Να βαρυγκομήσει που περνούσαμε δύσκολα ποτέ δεν την άκουσα.

Έλειπε και σ' εμένα ο Λεωνής. Όμως σαν είναι κανέναν μικρός μήτε τις έγνοιες των μεγάλων νιώθει, μήτε στέκονται πολύ τα βάσανα στον νου και στην ψυχή του. Τη μια στιγμή μαράζωνα και την άλληνα τρέχαμε με τον Τίμωνα στα σοκάκια του χωριού και στο ριχτίμι, την αποβάθρα, όπου έρχονταν τα καϊκια με τα πλεμάτια τους γιομάτα φάρια. Αμά πιο πολύ καρτερούσαμε το δείλι, όταν μαζεύονταν τα παιδιά απ' τις δουλειές και μέχρι να νυχτώσει ριχνόμαστε στο παιχνίδι.

Παραπάνω μ' άρεσαν οι Κυριακές. Μετά τη λειτουργία έπιαναν τα παιδιά να παίζουν κλοτσοσκουφι και μας έβαναν στο παιχνίδι τους. Χαράζαμε στο χώμα μεγάλο κύκλο κι ακουμπούσαμε στη μέση ένα παλιό σκουφί. Μέσα στεκόταν ο μπεκτσής, ο φύλακας, για να μην το πετάξουμε κλοτσώντας το έξω απ' τον κύκλο. Δέκα δεκαπέντε παιδιά και να γίνεται χαλασμός. Ορμούσανε οι απέξω να κλοτσήσουνε το σκουφί κι ο μπεκτσής κλοτσούσε κείνους. Τρεχαλητά,

φωνές, βρισίδια, κουρνιαχτός, σαματάς μεγάλος και τριγύρω μαζεύονταν οι χωρικοί κι έκαμναν χάζι. Τα πειράγματα και τα χωρατά έδιναν κι έπαιρναν από μεριάς τους: «Κράτα τον λαγό να κατουρήσει η σκύλα!» άκουγες σαν αργούσε ο μπεκτσής να κλοτσήσει κείνον που έκαμνε το γιουρούσι· «Α γεια σου, ασλάνι¹ μου!» όταν έριχνε μια δυνατή κλοτσιά στα πισινά κάποιου. Αλλά και μέσα στο παιχνίδι οι βρισιές δεν είχαν σταματημό: «Βρε χαμένο ρούχο!», «Άι στον διάολο, κοπρίτη!», «Να, αή!»,² «Χάιντε χάσου!» και φασκελώματα σωρό.

Πολλά πρωινά επηγαίναμε και στους καφενέδες. Συχνότερα στου Κέβα. Όλοι οι γερόντοι εκεί. Πιάναμε κουβέντα και μας άρεσε ν' ακούμε τις ιστορίες τους. Πλιότερο όμως κάμναμε χάζι με τον Κέβα, τον καφετζή. Τίποτε δεν άφηνε να μην το σχολιάσει κι όλους τους πείραζε. Χωρατατζής, καταφερτζής κι ο νους του διαολεμένος. Κοντός στο μπίο, με φουσκωτή κοιλιά, σταχτερά μαλλιά και βλέμμα μαχμουρίκο. Τ' όνομά του από τον Κέβη των αρχαίων Ελλήνων. Κάθονταν οι γέροι στα χαμηλά σκαμνιά, κάπνιζαν τσιμπούκια ή ναργιλέδες, έπιναν τον καϊμακλή τους κι ο Κέβας να τους ανακατεύει με χωρατά και περιγελάσματα.

Μιαν ημέρα περνούσε έξω απ' τον καφενέ και στην αντικρινή μεριά του δρόμου η Κεράστα. Φορούσαν οι γυναίκες στο Νησί σαλβάρια ή βράκες ως τους αστραγάλους, ενώ τούτη διάβαινε με το λεγόμενο βλάχικο κι αποπάνω χρυσοκέντητο μεταξωτό λιπατέ.³ Στο κεφάλι λευκό φεσάκι και γύρωθέ του μαντίλι ουρανί, οπού το όλον το λαλούσαν τομπουρνούς. Λαμποκοπούσαν τα βραχιόλια, τα χαρχάλια και τα σκουλα-

---

1. Λιοντάρι.

2. Να, αρκούδα.

3. Βλάχικο: ρόμπα με μακριά μανίκια, κούμπωνε στο στήθος κι έσφιγγε πίσω με γαϊτάνια (συνηθιζόταν στη Βλαχία). Λιπατέ: Γυναικείο πανωφόρι, μάλλινο ή μεταξωτό, το οποίο έφτανε ως τη μέση.

ρίκια, κι είχε τα μάτια βαμμένα με ραστίκι, μαύρη βαφή από αντιμόνιο. Κοντά μεσομέρι ήταν, με ήλιο θαρρείς ανοιξιότικο, και πάγαινε αεράτη, κουνιστή και λυγιστή, με τις μακριές κοτσίδες της να τινάζονται πέρα δώθε, και κρυφωθωρούσε τριγύρω αν την ιγλέπουν.

Ο Κέβας κοντοζύγωσε στην πόρτα του καφενέ και παρίστανε το περπάτημά της κάνοντας τζιλβέδες¹ με την κοιλιά του. Χασχογελούσαν οι γερόντοι με τα καμώματά του.

«Τύχη έχουν τα δροσάτα, ριζικό τα πουτανάτα!» φώναξε χωρίς ωστόσο να τον ακούσει η Κεράστα.

Κείνη την ώρα έμπαινε στον καφενέ ο τσελεμπί Κωσταντής. Γέροντας, ως τα ογδόντα. Με τη μάλλινη βράκα του, τρεμάμενος, σκυφτός κι ακουμπισμένος στη σομπανίκα του. Ακούγοντας τα λόγια του Κέβα, στράφηκε απότομα να ιδεί στον δρόμο. Αλλά τα ποδάρια του δεν τον εβαστούσαν. Πλάγιασε το κορμί του, δίπλωσε κι έγερνε αγάλια αγάλια να σωριαστεί. Πρόκαμε ο Κέβας και τον άρπαξε απ' τη μέση.

Όπως τον εκρατούσε έτσι λυγισμένο στα δυο, στράφηκε κατά τους άλλους κι έκραξε ωσάν να ζητούσε βοήθεια:

«Γλήγορα! Γλήγορα να τον θάψουμε πριν του σηκωθεί η πούτσα!»

Πνίγηκαν οι γέροι απ' τον καφέ και το σάλιο τους καθώς ξεσπούσαν σε χαχανητά, κι εγώ με τον Τίμωνα σπαρταρούσαμε.

Με τούτα και με κείνα διάβαινε ο καιρός. Ήρθαν τα Χριστούγεννα και μαζί κάμποσοι Ρωμιοί Πολίτες να περάσουν τις άγιες μέρες στο Νησί. Όμως ο πατέρας δε φάνηκε, κι ήταν η μάνα μου ν' αποθάνει απ' το μαράζι της. Δεν εβγήκαμε με τον Τίμωνα ούτε να καλαντίσουμε. Χτυπούσαν οι καμπάνες των μοναστηριών χαρμόсуνα και μας φαίνονταν το άκουσμά τους λυπητερό. Κι ήσαν τα μοναστήρια στα νη-

---

1. Ναζιάρικα γυναικεία καμώματα.

σιά της Προποντίδας τα μόνα οπού 'χαν καμπάνες. Στις εκκλησιές της Πόλης κι όλων των χωριών του Βοσπόρου μονάχα ξύλινα σήμαντρα επέτρεπαν οι Τούρκοι.

Μαύρα Χριστούγεννα επεράσαμε. Η μάνα μου με το δάκρυ στα μάτια έφτιαχνε το χριστόψωμο, τσουρέκια, γλυκίσματα, σμιίτια¹ και σμιγδάλι ψητό σε σχέδια πουλιών, φαριών και λουλουδιών. Μη μας λείπει τίποτε ούτε κείνον τον δύσκολο καιρό. Έτσι ήταν η μάνα μου, η Ζωσερή. Για όλους να νοιάζεται και χίλια κομμάτια να γίνεται.

Παραμονή της Πρωτοχρονιάς πυρωνόμαστε με τον Τίμωνα στο μαγκάλι. Η Αλεμήνα βοηθούσε τη μάνα, που ζύμωνε βασιλόπιτα με σιταρένιο αλεύρι, γλυκάνισο, μαστίχα, μαχλέπι και σουσάμι, και μοσχοβολούσε η κάμαρα. Δυο ώρες αφότου νύχτωσε μας χτύπησαν την πόρτα:

«Να καλαντίσουμε;» εφώναζαν.

Το 'χαν αντέτι τέτοια ώρα να έρχονται οι κωπηλάτες με βιολιά και λαγούτα και να λαλούν τα κάλανδρα. Περιδιάβαιναν τα σπίτια σ' όλα τα νησιά μέχρι τα μεσάνυχτα. Ανόρεχτη η μάνα πήγε να τους ανοίξει και σηκωθήκαμε ξοπίσω της.

«Αρχιμηνιά κι αρχιχρονιά / κι αρχή καλός μας χρόνος / Άγιος Βασίλης έρχεται / από την Καισαρεία...» άρχισαν να φάλλουν και στεκόταν η μάνα μου ν' ακούει μες στο μαράζι.

Οκτώ με δέκα καλαντάρηδες με παιχνίδια, ή άλλως πως μουσικά όργανα, και φανάρια στα χέρια. Άξαφνα στο τελίωμα ακούστηκε μια άλλη φωνή, γνώριμη, που 'καμε τις καρδιές μας να φτερουγίσουν. Βγήκε πίσω απ' τους λαουτιέρηδες ο πατέρας και τραγουδούσε μονάχος του κοιτάζοντας τη μάνα στα μάτια.

«Κερά ψηλή, κερά λιγνή, κερά καμαροφρύδα / που 'χεις τον ήλιο πρόσωπο και το φεγγάρι στήθος / και του κοράκου το φτερό έχεις καμαροφρύδι...»

1. Κουλούρια με σουσάμι.

Πώς αλλάζουν από τη μια στιγμή στην άλλη τα δάκρυα των ανθρώπων από λύπης σε χαράς! Πώς φεγγοβόλησε το πρόσωπο της μάνας! Έδωκε μπαξίσι ο πατέρας στους καλαντάρηδες και μπήκαμε στην κάμαρα. Μας είπε τότες ότι βρέθηκε ο Λεωνής, αλλά δεν εξήγησε ομπρός μας τον λόγο που χάθηκε τόσον καιρό. Μονάχα πως θα έκαμνε Πρωτοχρονιά στου θείου Ζωρζή και τίποτες άλλο. Επήγαν με τη μάνα παράμερα, οπού 'χαμε στημένο μπερντέ με σεντόνια, τάχατες ν' αλλάξει ρούχα, κι ομιλούσαν οι δυο τους σιγανά. Ύστερα έπιασε να μας λέγει πως έβαλε μπροστά το καινούργιο σπίτι κι ότι λογάριαζε να 'ναι έτοιμο τον Μάρτη. Το ίδιο έκαμναν κι οι πλιότεροι Ρωμιοί του Τζουμπαλί και ολίγοι πήραν απόφαση να σηκώσουν σπίτια στο Πέραν. Ώσπου να επιστρέψουμε, τίποτες δε θα μαρτυρούσε την πυρκαγιά εξόν από τις θύμησες.

Έφερε η Αλεμήνα φαητά, γλυκίσματα και σερμπέτια, και μείναμε μέχρι τα μεσάνυχτα. Σαν αλλάξαμε ευχές, εβγήκε η μάνα μου απ' το σπίτι, έσπασε ένα ρόδι στην πόρτα κι έριξε αμύγδαλα και καρούδια στις τέσσερις γωνιές της σκεπής να ξορκίσει τον Έξαποδώ. Ο πατέρας δε συμφωνούσε μ' όλα τούτα, όμως δε θέλησε να χαλάσει τη χαρά της. Έκαμε πως δεν έγλεπε και μας έδινε ορμήνιες.

Ο πατέρας ήταν γιατρός, σπουδαγμένος στην Πίζα της Ιταλίας, μα οι δουλειές του δεν επήγαιναν καλά. Ο πολύς κόσμος έτρεχε στους πρακτικούς, στους σπετσιέρηδες¹ και στα γιατροσόφια που επουλούσαν στα παζάρια. Ωστόσο τον φώναζαν σε σπίτια στο Τζουμπαλί, στον Γαλατά, στο Σταυροδρόμι και στα χωριά του Βοσπόρου. Όμως απ' τους αρχόντους και τους εμπόρους, οπού 'ταν κι οι πιότερο κυβερνημένοι σε παράδες, πολλά ολίγοι τον εφώναζαν. Κι ήταν αιτία όσα συνέβηκαν παλιότερα, τον καιρό του γάμου των γονιών μου.

---

1. Φαρμακοποιοί.

Η μάνα μου κρατούσε από ταράφι αρχοντικό. Ήταν κόρη του Μιχαλάκη Αραμή, παχάρνικου, αξίωμα δηλαδή που έδιναν οι φαναριώτες οσποδάροι¹ της Βλαχίας και της Μολδαβίας σε όσους υπηρετούσαν στην αυλή τους. Όταν σχολάζαν τον οσποδάρο και στρέφονταν στην Πόλη, κρατούσαν τον τίτλο, κι όλοι με τούτον τους προσφωνούσαν. Άλλον ποστέλνικο, άλλον σπαθάρη, κόμισο, στόλνικο, καμαράση, σερδάρη, καμινάρη και πόσους ακόμη. Ο Μιχαλάκης Αραμή είχε κάμει παχάρνικος κοντά δυο χρόνια στην αυλή του Αλέξανδρου Ύψηλάντη, όταν διορίστηκε οσποδάρος της Μολδαβίας το 1786. Ο πατέρας ήταν γιατρός της φαμίλιας του. Έτσι γνωρίστηκαν με τη μάνα μου. Αγαπήθηκαν και λογάριαζαν να παντρευτούν. Αμά το ταράφι του παχάρνικου Μιχαλάκη, όπως κι όλοι οι Φαναριώτες, το 'χε για παρακατιανό το επάγγελμα του γιατρού και δεν τον ήθελαν για γαμπρό τους. Σπουδαίους θεωρούσαν τους ανθρώπους της σειράς τους κι έκαμναν υποχώρηση μονάχα στους μεγαλέμπορους, στους τραπεζίτες και στους πλοιοκτήτες. Όσο για τους ίδιους, δε γνώριζαν κανένα επάγγελμα και ζούσαν ως βαθμοφόροι των οσποδάρων ή ως οφικιάλιοι, αξιωματούχοι, του Πατριαρχείου.

Το 1788 σχολάσε τον παχάρνικο Μιχαλάκη ο Ύψηλάντης και κείνος γύρισε στην Πόλη πνιγμένος στα χρέη. Ενόσω βρισκόταν στη Μολδαβία, βάλθηκε κι έφτιαξε μέγαρο στο Φανάρι και δεν πρόλαβε να μαζέψει τους παράδες οπού χρεώθηκε. Επιπλέον βρισκόταν σε δυσμένεια απ' τη φατρία του Ύψηλάντη για όσα τον κατηγορούσαν ότι έπραξε και δεν του έδιναν ούτε απ' το Πατριαρχείο παράδες, ούτε τα έσοδα κάποιας περιοχής όπως συνήθιζαν. Έτσι συμφώνησε από ανάγκη να γενεί ο γάμος, μιας κι ο πατέρας δανείστηκε απ' όλα τ' αδέρφια του και του τα έδωκε.

Οκτώ μήνες μετά τον γάμο κάλεσε πάλι στη Μολδαβία ο

---

1. Ηγεμόνες.

Υψηλάντης τον παχάρνικο Μιχαλάκη Αραμή. Βάλθηκε τότε ο ίδιος κι η γυναίκα του να χωρίσουν τους γονιούς μου κι ως ήταν η μάνα μου εγγαστρωμένη στον Λεωνή. Τη ζόριζαν να χωρίσει και να πάρει άλλον της σειράς τους και σχεδίαζαν τρόπους να ρίξει το παιδί. Κι αν δεν το 'ριχνε, να χωρίσει μόλις γεννούσε. «Μας βρήκε ο άντρας σου εις την ανάγκη και σε δώκαμε», της έλεγε η μάνα της, η κοκόνα Ζαμπελού, και της έγραφε:

«Κόρη μου, και πάλιν σε προσκαλώ να εύρης η ίδια πρόφασιν τινά, όπως διαζευχθής, και να συνδέσης συνοικέσιον μάλλον σύμφωνον προς την θέσιν σου. Ο σύζυγος ον έχεις σήμερα δεν σοι αρμόζει. [...] Σκέφθητι, κόρη μου, ότι ο νέος σύζυγος δύναται να σε πληρώση τιμών και να καλυφθής μετὰ λίθων πολυτίμων. Σκέφθητι, κόρη μου, το λαμπρόν όνομα της οικογενείας σου και μη λησμονής ότι ο σύζυγός σου σοι εδόθη εις εποχήν καταφοράς, ότι δεν κατάγεται εξ ευγενών, ότι ήδη πρέπει ν' αντικατασταθή υπό Φαναριώτου [...]».

Της αποκρινόταν δε η μάνα μου με τον παρακάτω τρόπο, οπού το γνωρίζω γιατί φρόντιζε ν' αντιγράφει τα γράμματά της και τα είχε φυλάμενα με τα χρυσαφικά της:

«Μήτηρ μου, ο σύζυγός μου ως λέγετε δεν κατάγεται εξ ευγενών. Η ευγενεστέρα κατάσταση, κατ' εμέ, εστίν η ευκολούνοια τον άνθρωπον να συνδράμη την ανθρωπότητα. Ο σύζυγός μου, ων ιατρός, έχει επάγγελμα προτιμότερον της λάμφεως του Φαναριώτου. Η αληθής ευγένεια υπάρχει εις την καρδίαν και η καρδιά του ηνώθη διά παντός με την ιδιχήν μου [...]».

Φανέρωσε η μάνα μου στον πατέρα τα σχέδια των γονιών της, του έδειξε και τα γράμματα και πλιο οι δυο φαμίλιες έκοψαν κάθε σχέση. Κόπηκαν όμως μαζί και οι πολλές ιατρικές επισκέψεις του πατέρα στους άρχοντες του Φαναρίου, γιατί τον πολέμησαν οι Αραμήδες.

Με όλα τούτα και με τις δυσκολίες στα οικονομικά του, έστρεψε ο πατέρας τον Λεωνή και τον Στάμο στο εμπόριο

αμέσως μόλις τέλειωσαν το κοινό σχολείο του Τζουμπαλί. Επήρε κοντά του ο θείος Ζωρζής τον Λεωνή και ο θείος Γιακουμής τον Στάμο. Ύστερα γύρισε ο νους του κι ήθελε οι υπόλοιποι να σπουδάσουμε. Ωστόσο ο Τίμωνας δεν μπορούσε να προχωρήσει στα γράμματα και τον έπαιρνε μαζί του να μάθει τα γιατρικά για να του ανοίξει σπετσαρία. Απεναντίας τον Δημητράκη τον πήραν από τα μισά του κοινού σχολείου στην Πατριαρχική Σχολή, που αργότερα την είπαν Μεγάλη του Γένους Σχολή.

Σαν ήρθε κι η δική μου σειρά, με προόριζε στα βήματα του Δημητράκη. Μας φανταζόταν καθηγητές και σχολάρχες στη Μεγάλη Σχολή, να συγγράφουμε «γραμματική», να αποδίδουμε όπως λαλούσε «...τα αρχαία κείμενα εις την νεοελληνικήν, διότι η μετάφρασις λαμβάνει χώραν μόνον εις ξενόγλωσσα συγγράμματα» και να ομιλούν οι μελλοντικές γενεές με θαυμασμό «...διά τους υιούς του Αναστασίου Κορνά».

Εξείκησα με μεγάλον ενθουσιασμό στο κοινό σχολείο του Τζουμπαλί. Υπήρχαν τον καιρό εκείνο κοινά σχολεία σε τριάντα πέντε ενορίες της Πόλης, του Γαλατά, του Σταυροδρομίου και των χωριών του Βοσπόρου, και σε οκτώ από αυτές λειτουργούσε κι Ελληνικό Σχολείο, ανώτερο του κοινού. Παλαιότερο όλων κείνο του Γαλατά, από το 1543, αν εξαιρέσει κανείς την Πατριαρχική Σχολή η οποία λειτούργησε λίγο μετά την Άλωση ως συνέχεια της Οικουμενικής Σχολής των Γραικορωμαίων.¹ Δεν έγλεπα την ώρα να φέξει, να φορτωθώ το μαρσίπιό μου και να πάρω τον δρόμο για το σχολείο, οπού 'ταν κοντά στην πύλη Αγιά καπού. Έφτανα πριν από τον δάσκαλο κι απ' τους συμμαθητές μου.

Μια κάμαρα ήταν το σχολείο πλάι στην εκκλησία του Αγίου Νικολάου. Ερχόμενος ο διδάσκαλος κάναμε ευθύς προσευχή: «Κύριε ο Θεός μου, οδηγέ της αληθινής σοφίας και

---

1. Βυζαντινοί.

φρονήσεως, φώτισόν με...». Κατόπιν καθόταν ο διδάσκαλος στην έδρα χωρίς να βγάζει τον μακρύ τζουμπέ του και οι μαθητές σταυροπόδι στις φάθες μας. Τα ενθυμούμαι και δακρύζω. Με πόση λαχτάρα επερίμενα ν' αρχίσει το μάθημα! Να πούμε εν χορώ κατά σειρά τα γράμματα του αλφάβητου, αλλά και πρώτο με τελευταίο ωσάν να κατεβαίνεις και ν' ανεβαίνεις μαζί την ίδια σκάλα. Κρατούσαμε με το δεξί χέρι το αβάκιο, και με τον δείκτη του αριστερού δείχναμε το κάθε γράμμα. Α-Ω, Β-Ψ, Γ-Χ, Δ-Φ. Όσο για τους αριθμούς, γινόταν με παραδείγματα. 1 – εις ο Θεός, 2 – δύο ματάκια, 3 – Αγία Τριάς. Όμως και για τα γράμματα κάμναμε το ίδιο. Άλφα, αρχηγός των απάντων. Βήτα, βασιλεύει ο Κύριος. Γάμα, γεννάται ο Χριστός.

Ήμουν σε όλα τα μαθήματα πολλά καλός κι έπαιρνα επαίνους. Στο αλφάβητο, στην αριθμητική, στην ανάγνωση, στη γραμματική και αποστόμιζα¹ σαν το νερό που τρέχει το μάθημα της Φυλλάδας. Αλλά ο δαίμονάς μου και η δυστυχία μου ήταν η ορθογραφία. Δεν κρατούσε ο νους μου. Πάσχιζα με τον έναν τρόπο, μαχόμουν με τον άλλο, τα λάθη εκεί. Φτερούγιζε η σκέψη μου σε όλα, μα στην ορθογραφία έπεφτε όπως το γρόσι στη λάσπη.

Αυτό ήταν το μαράζι μου και μαζί ο φόβος. Κρατούσε τότε η γνώμη των δασκάλων «ο μη δαρείς ου παιδεύεται» και οι τιμωρίες ήσαν καθημερινές για όλους τους μαθητές. Πότε χτυπήματα με το βεργί και τον στρόβο² στις απαλάμες, στις πλάτες και στους κώλους, και πότε πολύωρη ορθοστασία. Όμως ετούτα τα άντεχα. Κείνο που με τρόμαζε ήταν ο φάλαγγας. Όλους τούς τρόμαζε. Έβγαλαν και τραγούδι γι' αυτόν άλλοι πρωτύτερα από μας: «Άρξον, χειρ μου αγαθή, γράφου γράμματα καλά μη δαρθής, μην παιδευθής, μη εις φάλαγγα βαλθής».

1. Έλεγε από μνήμης φωναχτά.

2. Σκοινί στριμμένο.

Ήταν Γενάρης μήνας, τη χρονιά οπού στο τέλος της γίνηκε η πυρκαγιά στο Τζουμπαλί και ολίγους μήνες πριν αποσκολήσω. Χιόνιζε τρεις μέρες και κατόπιν πάγωσαν όλα. Πρώτο μου μέλημα σαν έφτασα στο σχολείο ν' ανάψω το μαγκάλι. Κουβαλούσαμε για τούτο όλοι οι μαθητές απ' το σπίτι ολίγα κάρβουνα κάθε μέρα. Ύστερα να στρώσω το φαθί μου και να βγάλω απ' το μαρσίπιο το αβάκιο, το καλαμάρι και το τεφτέρι. Κι ακόμη, από τη μια άκρη του σωλήνα του καλαμαριού τους καλάμους, τα κοντύλια και τη ρίγα, και από την άλληνα το δοχείο με το μελάνι και το σφουγγάρι οπού 'χαμε να καθαρίζουμε τους καλάμους ή να τους ακουμπάμε ολίγο, μη στάξει το μελάνι στο χαρτί.

Το μαγκάλι ξεγέλαγε μονάχα τα μάτια. Τουρτουρίζαμε όλοι οι μαθητές, κι όπως καθόμαστε στις ψάθες, δε νιώθαμε ούτε τις πατούσες μας ούτε τα κοκαλωμένα δάχτυλα των χειρών μας. Κάμναμε να τα λυγίσουμε και θαρρούσαμε ότι θα σπάσουν.

«Τάξις, βραχυλογία, σαφήνεια!» είπε από την έδρα ο μισέ Στρατής, όπως συνήθιζε να λέγει κάθε τόσο.

Έσιαξε το κωνοειδές ψηλό καπέλο του κι ύστερα πρόσταξε να γράψουμε ορθογραφία στα αβάκια με τα κοντύλια, καθώς το μελάνι ήταν παγωμένο και δεν κόλλαγε στον κάλαμο. Έπιασα το κοντύλι και με δυσκολία έσερνα τα δάχτυλα να γράψω. Σαν παραδώσαμε όλοι τα αβάκια στον Μείζονα, τον καλύτερο μαθητή, και τα εξέτασε, βρήκε σ' εμένα έξι λάθη σε δέκα αράδες οπού εγράψαμε. Ύστερα τα έδωκε στον διδάσκαλο. Είχαν κι άλλοι ανορθογραφίες, αμά εμένα διάλεξε να παιδέψει.

Με φώναξε να σηκωθώ, κι όπως στάθηκα ομπρός του πρότεινε το αβάκιό μου. Το πήρα και θωρούσα στη γρανιτένια πλάκα τα λάθη οπού 'χε κυκλώσει ο Μείζονας. Του φάνηκε πως καμάρωννα, ενώ εγώ έλιωνα απ' τον φόβο και την εντροπή μου.

«Ο συ θαυμάζεις, τουθ' ετέροισι γέλως» είπε με περιφρόνια κι ευθύς αποφάσισε κράζοντας: «Εις φάλαγγα!»

Τίποτε δεν απολογήθηκα. Σάμπως είχα φωνή να βγάλω; Την κατάπие ο φόβος. Ένωσα μονάχα ρίγος να τρέχει στη ράχη μου κι άρχισα να τρέμω σύγκορμος. Το 'χα γλιτώσει μέχρι τότε το κακό. Ο Μείζονας και τρεις άλλοι ανέλαβαν να με δέσουν στον φάλαγγα. Τούτος ήταν δυο ξύλα με δυο αντικριστά βαθουλώματα στο καθένα εκεί όπου έμπαιναν τα ποδάρια, και στις άκρες τους είχαν τρύπες και σκοινί για να δένουν.

Με ξάπλωσαν μπρούμυτα. Γύμνωσαν τα ποδάρια μου, τα πέρασαν στα βαθουλώματα ως τα κότσια κι ένωσα τα ξύλα να σφίγγουν. Το κούτελό μου και το κορμί μου μέχρι τα γόνατα ακουμπούσε στο πάτωμα και μου κρατούσαν τα ποδάρια λυγισμένα προς τα πάνω. Βούρκωσαν τα μάτια μου και τα δάκρυα κυλούσαν βροχή. Άκουσα τον διδάσκαλο να σηκώνεται απ' την έδρα και να ζυγώνει.

«Στρααακ!» ήχησε ο λώρος, το πέτσινο λουρί, ωσάν να χτυπούσε σε γαληνεμένο νερό, και στις παγωμένες πατούσες μου θαρρούσα πως μπήγονται βελόνια.

Μια, δυο, τρεις... πέντε... Έσκουζα μ' αναφιλητά. Ο διδάσκαλος συνέχιζε να βαράει και μαζί φώναζε: «Μπρε θεοκατάρατε!»

Σαν να μην έφτανε ο πόνος που με θέριζε, ένωσα και τα κάτουρά μου να μουλιάζουν το σαλβάρι μου. Κι όπως φανταζόμουν ν' απλώνονται στα σανίδια και να τα θωρούν οι συμμαθητές μου, με μαχαίρωσε διπλή εντροπή.

Απόστασε ο διδάσκαλος κι έδωκε τον λώρο στον Μείζονα. Σιγανότερα κείνου τα χτυπήματα αμά πλιο φλόγιζαν οι πατούσες μου, ένωθα να πρήζονται κι ο πόνος γινόταν αβάσταχτος. Στα τριάντα χτυπήματα έπαψε κι ο Μείζονας, αλλά το μαρτύριό μου δεν είχε τελέψει. Ο μισέ Στρατής πρόσταξε τους μαθητές να ψάλουν: «Πάντες οι μαθη-

τές συνέλθετε ενθάδε, όπως του ανοήτου γαρ την κεφαλήν εμπτύσητε...» και περνούσαν ένας ένας, έφτυναν στο κεφάλι μου κι έτρεχαν τα φτύματα στα μούτρα μου μαζί με τα δάκρυά μου.

Μόλις με λευτέρωσαν απ' τον φάλαγγα, έφυγα κουτσαίνοντας για το σπίτι και μ' όλη την εντροπή του κόσμου απάνω μου. Στο απογευματινό μάθημα δεν επήγα. Αποφάσισα να μην ξαναπάω. Βάλθηκε ο πατέρας να μου αλλάξει γνώμη. Να με στείλει σ' άλλο σχολείο. Στη λεγόμενη Προκαταρκτική Σχολή του Φαναρίου ή σ' αυτό που λειτουργούσε στο Μετόχι του Παναγίου Τάφου ή στο κοινό σχολείο του Μουχλίου, όπου ο διδάσκαλος ήταν φίλος του. Δε στάθηκε δυνατόν να γυρίσει τη γνώμη μου.

«Σκότωσέ με τώρα δα! Συ που μου 'δωκες τη ζωή πάρ' τη μου κιόλας! Σχολειό δεν ξαναπάω!» του λαλούσα.

Κάμαμε κείνες τις μέρες με τον φίλο μου τον Ανθία και κάτι που έφραξε έτσι κι αλλιώς τον δρόμο για όλα τα σχολειά. Παραφυλάξαμε σ' έναν απόμερο τόπο και πετροβολήσαμε τον μισέ Στρατή. Του σπάσαμε το κεφάλι και τα ποδάρια. Όμως με γνώρισε, ή κάποιος που μας είδε του το φανέρωσε. Έφτανε τούτο να μη με δέχονται πια σε κανένα σχολείο. Έκαμαν κι από το Πατριαρχείο στον πατέρα αυστηρές συστάσεις και ολίγο έλειψε να με κλείσουν στο μπουντρούμι.

Άρχεψε από τότε ένας πόλεμος με τον πατέρα που κράτησε χρόνια. Ωστόσο δεν έπαψε να νοιάζεται για μένα. Μ' άφηκε για ολίγο καιρό, και μια μέρα που έτυχε να 'ναι στο σπίτι κι ο πάππος μου ο Δήμος με ρώτησε:

«Τι θα κάμεις εις τη ζωή σου; Πώς θα ζήσεις;»

«Άσ' τον να 'ρθει μαζί μου στο μαγαζί», είπε ο πάππος μου.

«Θα πάω με τον πάππο μου», απολογήθηκα κι εγώ.

Ο πάππος μου, οπού τ' όνομά του έβγαινε απ' το «Δημή-

τριος» γιατί έτσι το 'χαν στο χωριό του, ήταν αχτάρης, που θα ειπεί φιλικατζής.

«Όχι ακόμη...» αποφάσισε ο πατέρας. «Θα φέρω οικοδιδάσκαλο. Διά ένα δύο χρόνια. Εάν και μετά ταύτα δεν αλλάξεις γνώμη, πήγαινε με τον πάππο σου».

Οικοδιδάσκαλους συνήθιζαν να έχουν για τα παιδιά τους οι Φαναριώτες και οι παραλήδες έμποροι. Τα οικονομικά του πατέρα δεν επαρκούσαν κι έψαχνε διδάσκαλο για ολίγες ώρες κάθε δεύτερη ή τρίτη μέρα. Όσπου να βρει, έπιασε να με διαβάξει ο ίδιος. Αγόραζε βιβλία γραμματικής, ιστορίας και γεωγραφίας, σημείωνε ποιες σελίδες να διαβάσω και με έλεγχε όποτε είχε καιρό. Στο έβγα της άνοιξης συμφώνησε με τον μισέ Κωνσταντίνο Πιττάρη να έρχεται κάθε δεύτερη μέρα και να του δίνει σαράντα γρόσια τον μήνα και τα Δευτεριάτικα. Δηλαδή ολίγους παράδες ως ξεχωριστό μπαξίσι κάθε Δευτέρα και μαζί τρόφιμα και γλυκίσματα που τους τα έδιναν δεμένα στον τσεβρέ.¹

Η πυρκαγιά γίνηκε αιτία να σταματήσω τα μαθήματα με τον μισέ Πιττάρη. Πλιο δεν υπήρχαν παράδες για οικοδιδάσκαλο. Σαν ήρθε ο πατέρας κείνη την Πρωτοχρονιά στην Πρίγκιπο, έφερε μαζί του ένα βιβλίο που λεγόταν *Επιτομή ιστορίας της Ελλάδος* κι ένα γραικοτουρκικό λεξικό ν' αρχίσω μονάχος μου να μαθαίνω την τουρκική γλώσσα και την αραβική γραφή της. Όποτε ερχόταν, θα με έλεγχε στις σελίδες που μου όριζε να διαβάσω και θα πιάναμε κι άλλα βιβλία όταν επιστρέφαμε στο Τζουμπαλί. Έτσι αξιώθηκα να προχωρήσω ως τούτα τα γράμματα και τις λέξεις οπού σας αραδιάζω.

Έφυγε ο πατέρας μετά την Πρωτοχρονιά για την Πόλη και συνεχίστηκε η ζωή μας στο Νησί όπως πρώτα, αμά με ολιγότερα παιχνίδια κι επισκέψεις στους καφενέδες γιατί είχα

---

1. Μεταξένιο μαντίλι.

να μελετώ. Ωστόσο ευτύχησα να γνωρίσω έναν από τους καλύτερους φίλους της ζωής μου, τον Θεοφίλη. Έμενε η φαμίλια του στο Νησί κι ο πατέρας του δούλευε αγωγιάτης στην Πόλη. Πάγαινε με τον θείο του στο φάρμα, κι όποτε ημπορούσε γυρίζαμε με τον σκύλο του, έναν μολοσσό που τον εφώναζε «Γολιάθ». Πόσους δρόμους θα διαβαίναμε μαζί τα κατοπινά χρόνια ούτε καν πέραγα απ' τον νου μας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Ξέσπασμα του Λεωνή τον Μάρτη του 1809

Δε με μέλει τι θα λαλεί κάθε κουσκουσούρα σαν μαθευτεί. Δε με μέλει κι αν με κόψουν το κεφάλι. Μια γυναίκα με αξίζει και τούτη είναι η Μαριώρα. Με ποιο δικαίωμα ο Νεσέφ μπέης πήρε τη γυναίκα μου; Άτζαμπα κάθε Τούρκου πρέπει να του περνά ό,τι προστάζει; Λαλεί ο κόσμος: «Απ' τον Θεό να το βρει», αλλά δε με φτάνει. Εγώ θέλω το γαρούφαλό μου. Ανίσως χαθεί ολότελα που τη ζωή μου, θ' αποθάνω. Κάλλιο απένταρος, παρά χωρίς τη Μαριώρα.

Μπας και νομίζετε πως είμαι ακόμα με τα εργενλίκια¹ και με κουβεντιάζετε ωσάν παιδί; Για θαρρείτε πως είμαι ρέμπελος; Το ξεύρετε πως δεν είμαι. Ανίσως κόψω που τη Μαριώρα, θα δυστυχώ και θα δυστυχεί και κείνη.

Έχω τον σκοπό μου. Πολλά δε γίνεται να σας ειπώ. Σε ολίγο καιρό θ' αμολάρω με τη Μαριώρα για την Οντέσα και τότε ο Νεσέφ μπέης θα γενεί ρεζίλης όπως γίνηκα κι εγώ. Μην έχετε έγνοια, το κεφάλι μου αμανάτι δεν το βάνω.

Τι θα ειπεί θα βλάψει ο Νεσέφ μπέης ολάκερη τη φαμίλια μας; Σάμπως τώρα δεν την έχει βλάψει; Επήρε τη γυναίκα του γιου σας και σεις νιώθετε περήφανοι; Αλλά και πάλε μην έχετε φόβο. Ποτέ του δε θα μάθει ότι εγώ του πήρα τη Μαριώρα κι έτσι κανέναν δε θα ημπορεί να βλάψει. Άμα

---

1. Ακμή, μπιμπίκια.

δε γενεί τίποτες ανάποδο, σε ολίγους μήνες θα κάμουμε το ζιαρέτι¹ μας στην Οντέσα.

Εγώ σας λέγω το ντέρτι μου και σεις, πατέρα, με λέγετε για τους τουρκισμούς μου; Έτσι θέλω να συντυχαίνω τώρα. Έτσι με αρέσει. Εσείς εγίνατε πιότερο των Τουρκών δούλοι με όσα με ορμηνεύετε κι όχι εγώ με τες λέξεις. Λέγετε πως γινήκανε οι τουρκισμοί συρμός και δε λογαριάζετε ότι ο μεγαλύτερος συρμός είναι να σκύβουμε την κεφαλήν μας σε ό,τι μας κάμνουν. Έχει μεγαλύτερο τουρκισμό απ' τον φόβο; Μας έκαμαν κοπάδι και μας οδηγούν όπου θέλουν. Αμά όχι εμένα!

Μαρτυρία ιδική μου

Γίνηκε το ξέσπασμα του Λεωνή τις πρώτες ημέρες που επιστρέψαμε στην Πόλη απ' την Πρίγκιπο κι έτσι μάθαμε κι οι μικρότεροι τι συνέβηκε. Έγλεπε κρυφά τη Μαριώρα. Πού και πώς δεν εφάνηκε από την κουβέντα και τον καβγά.

Λογαριάζαμε με τον Τίμωνα πως επήγαινε στο σπίτι οπού της είχε ο Νεσέφ μπέης αναμεσίς Ακ Σαράι και Βλάχκα, γιατί με τις άλλες δυο γυναίκες του κατοικούσε στο κονάκι του στον μαχαλά Λαλελί. Το συνήθιζαν τούτο κι άλλοι μεγιστάνες Τούρκοι για ν' αποφεύγουν τις αντιζηλίες των γυναικών. Όσο για τον λόγο της εξαφάνισης του Λεωνή, βγήκε απ' την κουβέντα πως κάποιος τον είδε ν' ανταμώνει τη Μαριώρα τη νύχτα της πυρκαγιάς και κρύφτηκε για κάμποσο καιρό. Όπως όμως λαλούσε, έκαμε λάθος κι άδικα μας τάραξε.

Το καινούργιο μας σπίτι ήταν μικρότερο απ' το προηγούμενο. Τρεις κάμαρες και το μαγερειό. Ως εκεί κρατούσε παράδες ο πατέρας. Σήκωσε και στον κήπο μια παράγκα για

---

1. Ξεφάντωμα.

τα γιατρικά που τα έφτιαχνε μονάχος του και τον απόπατο σε μια γωνιά. Όλα ξύλινα, όπως και το σύνολο σχεδόν των σπιτιών στην Πόλη και στα περίχωρα. Συνήθεια των Γραικορωμαίων που την κληρονόμησαν οι Οθωμανοί.

Εμπήκε η ζωή μας πάλι σε σειρά. Ο πατέρας στις επισκέψεις των αρρώστων όπου έπαιρνε και τον Τίμωνα, κι η μάνα μου με την υπηρέτριά μας, την Αλεμήνα, στη φροντίδα του σπιτιού. Χίλια πράγματα έκαμνε η μάνα μου. Γλυκά του κουταλιού από πωρικά, τουρσιά, παστά ψάρια και γλυκίσματα λογίων λογίων. Όταν ήταν να κάμει σεκέρια¹ με φώναζε να τη βοηθώ. Έριχνε μια οκά ζάχαρη στον τέντζερη και μ' έβανε ν' ανακατώνω και να ξαφρίζω. Ύστερα έριχνε η Αλεμήνα πέταλα λουλουδιών στο σορόπι και όλο το σμίμα τ' αδειάζαμε σε τρυπητό μπακίρι. Σε μισή ώρα ερίχναμε ξανά τα λουλούδια στο σινί με το σορόπι για να κολλήσει κι άλλο απάνω τους και κατόπιν τα στεγνώναμε στον αέρα. Σπαρταρούσε η γλώσσα οποιανού τα δοκίμαζε. Εκτός από τα σεκέρια, μ' άρεσε να παιδεύομαι μαζί της κι όταν έκαμνε μυρωδικά για το σπίτι. Μάζευε τριαντάφυλλα, τα έβανε σ' ένα ξύλινο κουτί και τους έριχνε αλάτι και πνεύμα οίνου.² Σφράγιζε κατόπιν το κουτί, και όταν το άνοιγε τον χειμώνα, μοσχοβολούσε το σπίτι.

Τα λέγω όλα τούτα γιατί η μάνα μου ήταν ο πρώτος ήλιος οπού έφεξε στον νου μου για να διαλέξω τη δουλειά που θα έκαμνα στη ζωή μου. Εκείνη γίνηκε η αφορμή να εύρω την κλίση μου. Αμά ολίγον κατ' ολίγον θα φτάσω και σ' αυτό.

Όταν επιστρέψαμε απ' την Πρίγκιπο, ο πατέρας ανέλαβε την εκπαίδευσή μου. Μεταξύ άλλων κάμναμε μάθημα κι απάνω στη Χάρτα του Ρήγα, καθώς είχε κολλήσει τα δεκαέξι κομμάτια της και τα κρέμασε στον τοίχο. Εκεί μου έδειχνε όλα τα θέατρα των μεγάλων συμβάντων της ελληνικής

1. Καραμέλες, γλυκίσματα.

2. Απόσταγμα οίνου, οινόπνευμα.

ιστορίας κι έπαιρνε αφορμή να διηγείται τη μυθολογία. Περνούσε η μέρα στη μελέτη, στα παιχνίδια στον δρόμο και στη μικρή μας αυλή. Το βράδυ σμίγαμε όλη η φαμίλια, αν και ο Λεωνής πλάγιαζε πολλές φορές στου θείου Ζωρζή. Κείνες τις ώρες με έλεγχε κι ο πατέρας στα μαθήματα.

Σαν νύχτωνε, ψυχή δεν κυκλοφορούσε στην Πόλη. Μονάχα τα σκυλιά τριγυρούσαν κατά κοπάδια και πού και πού διάβαινε ο μπεκτής, ο φύλακας του μαχαλά, χτυπώντας με το ρόπαλο στον δρόμο. Φωτισμός δεν υπήρχε πουθενά, κι όποιοι ήταν ανάγκη να βγουν κρατούσαν φανάρια και μπαστούνια για τον φόβο των σκυλιών.

Ζούσανε κείνα τα χρόνια στην Πόλη, στον Γαλατά, στο Πέραν και στα χωριά του Βοσπόρου κοντά στις εξακόσιες χιλιάδες φυχές. Οι πλιότεροι Τούρκοι. Οι Ρωμιοί ως τους εκατό χιλιάδες, άλλοι τόσοι οι Αρμένηδες, καμιά τριανταριά χιλιάδες οι Εβραίοι και από πολύ ολιγότεροι όλες οι φυλές του κόσμου.

Το ξημέρωμα ξεχυνόταν στους δρόμους το ανθρώπινο μελίσσι και μαζί οι πουλητάδες. Σαλεπιτζήδες, ψωμάδες, ζαρζαβατζήδες, κουλουράδες, φιλικατζήδες και πόσοι άλλοι διαλαλώντας τιςπραμάτειες τους με τρανταχτές φωνές, τραγουδιστικά καλέσματα και χωρατά. Τραβούσαν οι άντρες για τις δουλειές τους κι οι γυναίκες άρχιζαν το αλισβερίσι με τους πουλητάδες ή έπιαναν τα σαχισιά¹ ν' αγναντεύουν τον κόσμο να διαβαίνει. Ώρες ολάκερες τις έγλεπες να κάθονται ή τις ένωιθες κρυμμένες πίσω από τις κουρτίνες, τις λεγόμενες μανταπολάμ. Θαρρείς και κουράστηκαν τα μάτια του Θεού κι έβαλε τις γυναίκες να του δίνουν χαμπέρι για όσα συμβαίνουν. Δεν ήταν πράμα να γενεί και να μην το ιδούν δεκάδες βλέμματα σε κάθε σοκάκι. Ύστερα το πιάναν τα στόματα, κι όπως επισκεπτόταν η μια την άλλη να μάθαιναν όλων των μαχαλάδων τα μαντάτα, χώρια όσα τους φανέρωναν οι πραγματευτάδες.

---

1. Κλειστοί υπερυψωμένοι εξώστες.

Τις θωρούσες κλεισμένες στα σαχμισιά και νόμιζες πως τίποτε δε γνωρίζουν από τον έξω κόσμο. Αμά τούτες ήταν τ' αμάτι και τ' αυτί του Θεού, κι ώρες ώρες του Σατανά.

Μάτι και στόμα του Σατανά ήταν και κείνο που 'βαλε στα βάσανα τον φίλο μου τον Ανθία. Αλλά να τα πάρω με την αράδα. Με τον Ανθία ήμαστε φίλοι από τα μικράτα μας. Ολίγες πόρτες χόριζαν τα σπίτια μας. Τούτο το πλάσμα θαρρούσες πως το γέννησαν όλοι οι θεοί του κόσμου και το βάφτισαν οι διαβόλοι. Αν ο Άδωνης, κατά πώς λέγαν οι μύθοι των αρχαίων Ελλήνων, ήταν εύμορφος, ο Ανθίας τον ξεπερνούσε δυο και τρεις φορές. Τα μαλλιά του μαύρα κορακίσια και μακριά. Μεσ στη βρόμα και στις ψείρες. Το μούτρο του λεριασμένο και τα ρούχα του θαρρείς και τα 'βγαλες απ' τον απόπατο. Αμά τούτα ήταν ίσκιος του βελονιού. Φέγγιζε ωσάν το ζαφείρι κάτω απ' τη λέρα. Τα μάτια του στο πράσινο του κυπαρισσιού και το μούτρο του θαρρείς και το σκάλισαν όλων των γενεών οι γλύπτες. Κι όσο μεγάλωνε, του πρόσθεταν οι μέρες το μέλι τους. Δεν τον αντάμωνε άνθρωπος για πρώτη φορά και να μην αγκιστρωθεί το βλέμμα του απάνω του. Κι είχε το μούτρο του μια αυθάδεια, μια έκφραση περιεργη οπού ακόμα δεν εγεννήθηκαν λέξεις να την περιγράψουν. Ωσάν να είχε κατακτήσει το άφθαρτο, να το εγνώριζε, να μην τον ένοιαζε και να περιγελούσε τη ζωή και τον θάνατο. Να θωρεί το καθρέφτισμά του όπως ο Νάρκισσος στο νερό, να του αρέσει, αλλά και να το φτύνει.

Μέχρι και η βάφτισή του ήταν ταιριαστή με όλα όσα έπλεκαν το σουλούπι και την ακτινοβολιά του. Ο νονός του ήταν από τα Ταταύλα, μακρινός εξάδελφος του πατέρα του. Σαν ήρθε η ώρα να τον βάλουν στην κολυμπήθρα και ν' ακουστεί τ' όνομά του, ρώτησε ο παπάς:

«Πώς θα τον βγάλουμε;»

«“Ανθία”!» αποκρίθηκε ο νονός.

«Παιδί είναι...» παρατήρησε ο παπάς, «σερνικό».

«“Ανθία”, είπα!» εφώναξε ο νονός και κόλλησε την πιστόλα του στο δόξα πατρί του παπά, καθώς είχαν δικαίωμα τότε οι Ταταυλιανοί να οπλοφορούν, οι μόνοι ανάμεσα στους ραγιαδες της Πόλης.

Έτσι τον είπαν «Ανθία», από τη γιαγιά του την Ανθή, και πιο ταιριαστό όνομα δεν υπήρχε. Το αρχαιοελληνικό «Ανθείας» δεν το γνώριζαν. Όσο για τα βάσανα που τον έβαλαν τα στόματα του Σατανά, σας λέγω ευθύς αλλά και με ολίγη υπομονή.

Ήταν Ιούλης του 1809 κι ήμαστε ως τα δεκατρία και οι δυο. Από τις αρχές του Ιούνη πάγαινα τρεις φορές την εβδομάδα στο μαγαζί του πάππου μου. Δέχτηκε ο πατέρας να μ' αφήκει όταν του ξέκοψα πως δεν ήθελα να προχωρήσω στα γράμματα. Ωστόσο κρατούσε ακόμη μιαν ελπίδα, και γι' αυτό συνέχιζε τα μαθήματα στο σπίτι και δε μ' άφηνε να πηγαίνω κάθε μέρα στο αχτάρικο,¹ οπού 'ταν στο Μπουγιούκ Τσαρσί, το μεγάλο παζάρι.

Μου 'δωκε κείνη τη μέρα ο πάππος μου να παραδώσω κάμποσα φεύτικα λουλούδια σ' έναν Τούρκο και κατόπιν θα σχολνούσα. Με τα λουλούδια στην αμασχάλη, πήρα να περπατώ στο Μπουγιούκ Τσαρσί για να βγω στο Βαλιντέ χανί. Οι Τούρκοι μαγαζάτορες κάθονταν στα σκαμνιά τους ή σταυροπόδι στις ψάθες, κάπνιζαν τα τσιμπούκια τους κι έστρεφαν τα κομπολόγια καρτερώντας τους πελάτες, κι άλλοι όλο ευγένεια και χαμηλόφωνα έκαμναν τα παζάρια τους. Αντίθετα, όπου είχε Ρωμιούς, ξελαρυγγιάζονταν να φουμίζουν τιςπραμάτειες τους και παζάρευαν με φωνές και χίλια δυο καμώματα.

Το Μπουγιούκ Τσαρσί ήταν απέραντο και υπήρχε από τον καιρό των Γραικορωμαίων, αν και το μεγάλωσαν κι άλλο οι Οθωμανοί. Ως επτά χιλιάδες μαγαζιά βρισκονταν στα τριάντα σμιχτά κτίρια με τις μακρόστενες, θολωτές και πανύψη-

---

1. Ψιλικατζίδικο.

λες στοές. Χανόσουν στα σοκάκια και ανάμεσα στα μιλιούνια των ανθρώπων, των χαμάληδων και των πουλητάδων, κι αν δεν το εγνώριζες καλά, τριγυρούσες ωσάν σε λαβύρινθο. Τούτο έπαθα κι εγώ κείνο το μεσομέρι. Κατά σοκάκι ή στοά ήσαν συγκεντρωμένα εργαστήρια και καταστήματα με ίδια εμπορεύματα, σαν αρμαθιά στη μια και στην άλλη μεριά, κι εδώ κι εκεί σιντριβάνια, βρύσες και πλατείες.

Όμοιαζαν τα μαγαζιά ωσάν μεγάλα ντουλάπια με πλάτος μέχρι δυόμισι μέτρα και βάθος ολίγο παραπάνω από ένα. Όμως ήταν όλα στολισμένα με κεντήματα, λουλούδια και γράμματα απ' το Κοράνι, ενώ οι καμάρες με μαύρες και άσπρες πέτρες κι αραβουργήματα, και οι κολόνες με κιονόκρανα ζωγραφισμένα γαλάζια και κόκκινα.

Κάθε σοκάκι κι άλλος κόσμος. Εδώ να μυρίζεις μόσχο, γιασεμί, ροδόσταγμα και όλων των λογίων τα μυρωδικά· εκεί να πουλούν λιβάνι, κεριά, χτένες, κομπολόγια, καπνοσάκουλες με χρυσό υφάδι και χρωματιστά σχέδια· και παραπέρα αραχνοϋφαντες πουκαμίσες από μετάξι, κεντητές μαντίλες με χρυσαφένιες πούλιες, κασιμίρια της Ινδίας και της Περσίας, καφτάνια, αντεριά, ντουλαμάδες και λογής λογής υφάσματα. Περνούσα από το ένα στενό στο άλλο κι αντίκριζα φούρνους, καθρέφτες με σεντέφι στις κορνίζες, ερμάρια και σεντούκια ντυμένα με χρυσό, ασήμι και κοχύλια, φλιτζάνια της Κίνας, γαβάθες της Ιαπωνίας, πορσελάνες και φαγεντιανά· κι αλλού περσικά χαλιά, χράμια και κιλίμια, παπούτσια με ανασηκωμένες τις μύτες, στιβάλια, μποτίνια με κεντίδια, ξώφτερνα γεμενιά των γυναικών με φούντες από πούπουλα και σαντάλια σ' όλα τα χρώματα· κι ακόμα τουρμπάνια, σάλια, γιλέκα, σαλβάρια κι ό,τι άλλο ποθήσει ή βάλει με τον νου του ο άνθρωπος από προϊόντα ακριβά και φθηνά για όλες τις τσέπες και τις ανάγκες.

Χάθηκα στον λαβύρινθο, κι από τη μια φοβόμουν, από την άλληνα θάμαζα αυτό τον πολύχρωμο κόσμο. Μου είχε πει ο

πάππος να με βγάλει ως το Βαλιντέ χανί, αλλά κοκορευτήκα πως ηξεύρω. Πήρα να ρωτάω, μα και πάλι δεν τα κατάφερα να βγω. Τότε αντάμωσα έξω από το Σαντάλ μπεζεστένι¹ τον Μποκρουζέ, φίλο του πάππου μου. Μια φορά τον είχα ιδεί αλλά τον θυμόμουν. Ήταν τόσο ξεχωριστός, που δεν τον ξεχνούσες, και περπατούσε πάντοτε μ' ένα πουλί στον ώμο. Με πήρε μαζί του για να με βγάλει από το Μπουγιούκ Τσαρσί, αλλά πρώτα θα τέλειωνε τη δουλειά του στο Σαντάλ μπεζεστένι, οπού 'ταν η αγορά των όπλων. Είχε το τσαρσί και δεύτερο μπεζεστένι, το Τζεβαέρ, με την αγορά των κουγιουμτζήδων ή άλλως πως χρυσοχών.

Μπήκαμε στο Σαντάλ. Τρούλοι σχημάτιζαν την οροφή του κι ερχόταν μέσα από μικρά παραθύρια το φως μουντό και γλυκό, όπως σε συννεφιασμένο δείλι ή χάραμα. Απαγορευόταν εκεί το κάπνισμα και, καθώς οι μαγαζάτορες ήταν μονάχα Τούρκοι, επικρατούσε απόλυτη ησυχία. Τριγύρω πιστόλες και τουφέκια από ασήμι, γιαταγάνια, χατζάρια και μαχαίρια με θήκες ξύλινες, πέτσινες ή χάλκινες και λαβές από νεφρίτη, αχάτη κι ελεφαντόδοντο και στολισμένες με πολύτιμους λίθους και καλλιγραφίες από αποσπάσματα του Κορανίου.

Ο Μποκρουζέ σταμάτησε σ' ένα μαγαζί με παλιές ασπίδες, ακόντια και τόξα. Παζάρεψε κάμποση ώρα για ένα τόξο και μια φαρέτρα, τα βρήκαν στην τιμή και κινήσαμε να φύγουμε. Εβγήκαμε από το μπεζεστένι, σταμάτησε ξανά σ' ένα μαγαζί με ναυτικά είδη κι αγόρασε έναν μπούσουλα. Από κείνους οπού τους έπαιρναν οι μουσουλμάνοι για να γνωρίζουν τη θέση της Μέκκας όταν προσεύχονταν.

«“Πυξίδα” λέγεται στα ρωμαίικα γιατί την πρωτοκατασκεύασαν από το ξύλο του πύξου...» είπε ο Μποκρουζέ που ε γνώριζε πολλά καλά τα ελληνικά και συνέχισε: «Σου τη χα-

---

1. Κλειστή σκεπαστή αγορά.

ρίζω. Αποδώ που βρισκόμαστε το Βαλιντέ χανί βρίσκεται βόρεια. Η πυξίδα δείχνει πάντα τον βορρά. Αξίζει να βρίσκεις μονάχος τον δρόμο σου. Καλή τύχη!»

Τούτα είπε και χάθηκε μέσα στον κόσμο έχοντας στον ώμο του ένα πουλί που όμοιαζε με παπαγάλο. Με τον μπούσουλα στο ένα χέρι και τα φεύτικα λουλούδια στην αμασχάλη, συνέχισα να ψάχνω την έξοδο προς τον βορρά. Παιδεύτηκα για κάμποση ώρα, όμως τα κατάφερα. Ωσάν νικητής σπουδαίας μάχης, άφηκα οπίσω μου το Μπουγιούκ Τσαρσί και τράβηξα προς το σοκάκι των χαλκωματάδων ή μπακιρτζήδων. Εκεί βρισκόταν και το εργαστήρι του Γιωργαντά, του πατέρα του Ανθία.

Φτάνοντας στο σοκάκι, γινόταν χαλασμός από τα κοπανίσματα και τις φωνές των μαστόρων και των τσιρακιών. Σφυρηλατούσαν με ξύλινα σφυριά πάνω στους πάγκους των εργαστηρίων λεκάνες, ταψιά, ταβλάδες, τηγάνια, κουτάλες, κατσαρόλες, κύπελλα, μαγκάλια, κανάτες και πόσα άλλα χαλκώματα. Και είχαν από τούτα δεκάδες κρεμασμένα στα πλευρά των εργαστηρίων και στις πόρτες.

«Καρντάση Τζανή!» εφώναξε ο Ανθίας σαν με είδε, ενώ ο Γιωργαντάς μόλις ανασήκωσε το κεφάλι του μέσα από 'να τεράστιο καζάνι οπού 'ταν σκυμμένος και το γάνωνε με καλάι, κασσίτερο.

Τούτος ο Γιωργαντάς ήταν η δυστυχία του Ανθία και όλης της φαμίλιας τους. Τσιγκούνης κι ανάποδος άνθρωπος. «Φοβάται να κλάσει μη φυράσει», λαλούσαν για λόγου του, κι άλλοτε: «Δε δίνει τ' αγγέλου του νερό». Ως και το όνομα του Ανθία το παζάρεψε με την πεθερά του για είκοσι γρόσια κι έβαλε τον εξάδελφό του να κάμει τα βαφτίσια κατά πώς εσυμφώνησαν.

«Πας για το κονάκι; Άντζαν¹ κι έφευγα, καρτέρα!» είπε ο

---

1. Μόλις.

Ανθίας, κι όπως ήταν ολόμαυρος από το πύρωμα και το γά-
νωμα, άρπαξε ένα τσουκάλι και βρέθηκε στην πόρτα.

«Στέκα, χαϊβάνι!» έκραξε ο Γιωργαντάς και πήγε μέχρι το
βάθος του εργαστηρίου όπου φαινονταν το καμίνι, η φωτιά, το
φουσερό, οι τσιμπίδες, οι σφήνες και οι διχάλες για το πύρωμα
του χαλκού. Έφερε δυο λυχνάρια και τα 'δωκε στον Ανθία.

«Χάιντε τώρα, χαϊβάνι! Και μην αφήσεις τα πράματα αν
δε σε δώκουν τους παράδες. Και φύλαέ τους, ακούς; Σ' τα
κόβω τα ποδάρια!»

«Έχω να πάω το τσουκάλι στον κυρ Αβράμη και τα λυ-
χνάρια στου τσελεμπί Νικολάκη», είπε ο Ανθίας βγαίνοντας
από το εργαστήριο.

«Κι εγώ στου Χατζη-Δερβίς τα λουλούδια», αποκρίθηκε
και πήραμε τον δρόμο προς τον Κεράτιο κόλπο.

Φτάσαμε στο Μπαλούκ Παζάρ, όθεν περνούσαν αντίκρυ
στον Γαλατά τα περισσότερα καϊκια. Ήταν ακόμη ο ήλιος δυο
οργιές πριν από το βασίλειμά του. Τριγύρω πλήθος ψαρο-
πωλεία με κάθε λογής ψάρια σε ταβλάδες και φαθιά. Ανα-
τολικά, προς το έβγα του κόλπου, το τελωνείο ή Γιομουρού-
κι, αράδα πακάλικα, καπνοπωλεία και μαγαζιά με παστά
ψάρια και κρέατα. Ο Χατζη-Δερβίς είχε εκεί γυαλάδικο και
ο τσελεμπί Νικολάκης βαρελοποιείο. Παραδώσαμε τα λου-
λούδια και τα λυχνάρια, και στραφήκαμε προς τη συνοικία
Τζουμπαλί. Θέλαμε κοντά μισή ώρα μέχρι να φτάσουμε περ-
πατητή, αν και κείνα τα χρόνια δε λογαριάζαμε τον χρόνο
με το ρολόι αλλά με τον ήλιο, κι όταν είχε συννεφιά, με την
καμπάνα του ρολογιού που χτυπούσε τις οθωμανικές ώρες
απ' τον πύργο του Σουλτάν Μπαγιαζίτ.

Ανάμεσα στα τείχη και στον Κεράτιο είχε ανοιχτωσιά με-
γάλη. Χάνια, εργαστήρια, μικρομάγαζα, καφενέδες, καπηλειά
και σπίτια απλώνονταν κατά μήκος των τειχών κι έμενε λεύ-
τερος τόπος προς τη θάλασσα, όπου στις αποβάθρες άραζαν
ή πηγαينوέρχονταν μιλιούνια τα καϊκια και τα πλοία, ενώ κα-

τά διαστήματα ανοιχτά χαντάκια σκεπάζονταν με σανίδια για να περνούν οι διαβάτες. Έριχναν εκεί τ' απομεινάρια φαγιών, ακαθαρσίες ανθρώπων και ζώων, βρομόνερα απ' τα σπίτια, τα εργαστήρια και τα βαφεία, έντερα, αίματα και ακροπόδαρα των ζώων που τα έσφαζαν επιτόπου κι όλα τ' αποσκουπίδα, χωρίς να λείπουν τα φόφια σκυλιά και οι γάτες. Μουσουλμάνοι και χριστιανοί κάθονταν στους καφενέδες πλάι στους ανοιχτούς κοπρώνες, έπιναν τον καφέ τους, κάπνιζαν και κουβέντιαζαν δίχως να τους ενοχλεί διόλου η βρόμα, τα ποντίκια που πηγαينوέρχονταν και τα σμήνη των μυγών.

Προχωρούσαμε με τον Ανθία και κάμναμε χάζι τον κόσμο. Ρωμιοί, Οθωμανοί, Αρμένηδες, Εβραίοι κι όλες οι φυλές του κόσμου πάγαιναν κι έρχονταν. Στη θάλασσα, ανάμεσα σε πλοία και καϊκια, έπλεαν κουφάρια ζώων, και στον δρόμο τριγυρούσαν μπουλούκια σκυλιών.

Στην πύλη του κάστρου, τη Ζιντάν καπού, ο Ανθίας μπήκε στο κασαπιό του κυρ Αβράμη να παραδώσει το τσουκάλι. Στάθηκα απέξω και τον καρτερούσα. Το κασαπιό βρισκόταν σε μέρος που δεν το έγλεπε ο ήλιος, με πόρτες και παραθύρια καγκελόφραχτα για να συντηρούνται μέρα και νύχτα τα κρέατα με τα ρεύματα του αέρα. Κοντά του ο πύργος Ζιντάν, που θα πει βαθύ σκοτάδι, όπου φυλάκιζαν όλους όσους σκόπευαν να θανατώσουν.

Εξέβηκε ο Ανθίας απ' το κασαπιό και κόντεψε τους πουλητάδες που στέκονταν παρέκει, όπως σε όλες τις γωνίες. Αρναούτηδες επουλούσαν νωπά κεφάλια, συκώτια, καρδιές και σπλήνες περασμένα σε μακριές βέργες, άλλοι ψημένα τζιέρια σε λαδόκολλες κι άλλοι σιμίτια ή λοκμάδες απάνω σε τάβλες σκεπασμένους με τουλουπάνι.

Αγόρασε αρναούτ τζιγερί,¹ γιαγλί σιμίτ, δηλαδή κουλού-

---

1. Συκωτάκια τηγανισμένα με μαϊντανό και κρεμμύδι. Τα πουλούσαν κυρίως Αλβανοί (Αρναούτ).

ρια χωρίς σουσάμι, και λοκμάδες. Στράφηκε κι ήθελε να με φιλέψει.

«Πού βρήκες παράδες, μπρε χαϊβάνι; Χάθηκες που τον Γιωργαντά», του λέγω.

Μπουκώθηκε κάμποσα τζιέρια κι ύστερα ν' αποκριθεί.

«Για παράδες μη σε μέλει. Ο Ανθίας κρατεί μπόλικους».

Μασουλούσε, έκαμνε γκριμάτσες, στράβωνε το μούτρο του και κατάπινε ωσάν να ήταν νηστικός μήνες. Αμά κι έτσι ο δαίμονας τίποτε δεν έχανε απ' τις ομορφάδες του. Τον θεωρούσα κι αναρωτιόμουν πώς γέννησε η φύση τέτοιο πλάσμα.

«Πούθε, βρε ξεβράκωτε; Πούθε, βρε γκιιομπέκι;»¹ τον αποπήρα.

«Εγώ γκιιομπέκι; Εγώ, μπρε λέσι;»² ξεφώνισε, καθώς κατάπινε τη μια μπουκιά μετά την άλλη και χτυπούσε την κοιλιά του, που μόνο παχουλιά δεν ήταν.

Του έκαμα το χατίρι και δοκίμασα ολίγους λοκμάδες. Σαν αποφάγαμε, πήρε να μου λαλεί πώς βρήκε τους παράδες. Την περασμένη Κυριακή έφτασαν ως το Τζουμπαλί δυο Φράγκοι, από τούτους που τους ελέγαμε στενοβράκηδες και φαλιδοκέρια. Είχαν μαζί τους έναν γενίτσαρο να τους φυλάγει κι έναν Ρωμιό δραγουμάνο να τους εξηγεί στη γλώσσα τους. Ο Ανθίας γύριζε κείνη την ώρα στον μαχαλά μας και, σαν τους είδε, κοντοζύγωσε να κάμει χάζι. Κείνοι, γλέποντάς τον, θαμπώθηκαν. Τον έβαναν να σταθεί στη μια μεριά, να κοιτάζει απ' την άλλη, τον άγγιζαν στο μούτρο, του λίκνιζαν τα μαλλιά δίχως να τους ενοχλεί η βρόμα τους κι όλο έλεγαν πως ο τάδε γλύπτης θα τον έκαμνε άγαλμα κι ο δείνα ζωγράφος ωσάν τον άγγελο. Κι ακόμη, αν ήθελε να πάει ως τον Γαλατά να τον ζωγραφίσουν και να του δώκουν μπαξίσι. Και να μην πλυθεί, ξηγούσε ο δραγουμάνος,

1. Κοιλαράς.

2. Ψοφίμι, πτώμα.

γιατί τον ήθελαν έτσι λεριασμένο. Στην πολλή ώρα τον άφηκαν, αμά όσο τον πασπάτευαν τους ξάφρισε ο δαίμονας δυο ασημένια ρολόγια.

«Πενήντα άσπρα¹ το 'να τα 'δωκα!» καμώθηκε αποσώνοντας την κουβέντα του.

Κόστιζαν τότε τ' ασημένια ρολόγια εκατόν πενήντα άσπρα, μα για κλεμμένα καλά τα πούλησε.

«Κι αν σε τσακώσουν; Σαν δουν ότι τους λείπουν, θα σε φάξουν και χάθηκες, φουκαρά μου!»

«Θα με κάνουν την πορδή γκιουβέτσι», αποκρίθηκε.

Προσπεράσαμε την πύλη Ουν Καμπάν, όπου βρίσκονταν οι αποθήκες του σιταριού, και συνεχίσαμε για το Τζουμπάλι. Αν και η συνοικία ήταν ρωμαϊκή, συναντούσες όλες τις φυλές. Και τούτο γιατί οι πλουσιότεροι Ρωμιοί είχαν δούλους και δούλες, κι ας το απαγόρευαν οι Οθωμανοί. Έβαναν φίλους τους Τούρκους, έκαμναν την αγορά για λογαριασμό τους κι έτσι ξεγελούσαν τις Αρχές. Είχαν όμως στη δούλεψή τους και υπηρέτριες απ' τα νησιά της Άσπρης Θάλασσας² κι άλλους τόπους. Οι Τούρκοι ήσαν περαστικοί. Όσοι είχαν εμπορικά αλισβερίσια με τους Ρωμιούς, γενίτσαροι, πουλητάδες, καθώς και υπάλληλοι του κράτους οπού περιδιάβαιναν να λογαριάσουν τους φόρους και υπολόγιζαν την ηλικία των παιδιών από οκτώ μέχρι δεκατεσσάρων χρονών, μετρώντας με σκοινί τον γύρο του κεφαλιού. Και τούτο το τελευταίο γιατί αυτές οι ηλικίες πλήρωναν χαράτσι ως τα τρία γρόσια τον χρόνο κι αποκεί κι απάνω ως τα δεκατέσσερα γρόσια, με τους φτωχούς να δίνουν τα μισά.

Βασίλευε ο ήλιος όταν φτάσαμε στον μαχαλά μας. Μπαίνοντας στο σοκάκι μας, μου κόπηκαν τα ποδάρια. Αναμεσής στο σπίτι του Ανθία και το ιδικό μου στέκονταν τρεις γιασα-

1. 1 γρόσι: 40 παράδες, 1 παράς: 3 άσπρα (ασημένια).

2. Το Αιγαίο Πέλαγος.

κτσήδες του Πατριαρχείου, με τις αιγαιοπελαγίτικες βράκες τους και τα σκουφιά ωσάν μισή σφαίρα στα κεφάλια τους. Ήταν το καρακόλι, η αστυνομία, του αρχιδιακόνου, οπού τους λαλούσαν και ευταξίες. Ο Ανθίας δεν έκοψε το βήμα του.

«Φεύγα! Για τ' εσένα θα 'ναι!» του είπα σιγανά.

«Άμα φύγω, θα τους σιγουρέψω», μουρμούρισε και πάγαινε θαρρετός κι αθώς.

Το καρακόλι του Πατριαρχείου μοιράζονταν σε δυο σώματα. Κείνο του πρωτοσύγκελλου, οπού 'χε καμιά δεκαριά γιασακτσήδες –δυο Τούρκους κι οι άλλοι Ρωμιοί–, και κείνο του αρχιδιακόνου με επτά γιασακτσήδες, όλοι τους Ρωμιοί. Ο πρωτοσύγκελλος αποφάσιζε για ραβδισμούς στον φάλαγγα, φυλάκιζε στο υπόγειο μπουντρούμι του Πατριαρχείου ή έστελνε όσους καταδίκαιζε στο πλεκτήριο του Τερσχανέ, τον Ναύσταθμο των Οθωμανών. Όσο για τους γιασακτσήδες του αρχιδιακόνου, συλλάμβαναν τους χριστιανούς παραβάτες και τους παρέδιναν στον πρωτοσύγκελλο, ενώ έκαμναν και χρέη τελάλη στους εσπερινούς, στις δοξολογίες, στις γιορτές και στις κηδείες.

Ζυγώσαμε και προσπεράσαμε τάχατες αδιάφοροι τους γιασακτσήδες. Σκόπευε ο Ανθίας να έρθει ως το σπίτι μου. Όμως, πριν κάνουμε πέντε δρασκελιές, ήρθαν ξοπίσω μας και τον άρπαξαν.

«Φέρ' τα ρολόια των Φράγκων», έκραξε ο πιο νταγλαράς και του τράβηξε ένα μπάτσο.

«Είντα ρολόια, εφέντη;» κλαψούρισε ο Ανθίας.

«Κείνα που σουφρωσες, κερατά! Χάιντε, μαρτύρα πού τα 'χωσες!»

«Είντα ρολόια, εφέντη; Δεν ξεύρω τι λαλείς».

«Μπρε γομάρι, μετ' εμένα παίζεις;» γκάριξε ο γιασακττής και δεύτερο μπάτσο έσκασε στις βούκες του Ανθία.

Γύρω μαζώχτηκε όλος ο μαχαλάς. Αλλά κανένας δεν τολμούσε να μπει ανάμεσό τους. Ο γιασακττής συνέχισε μια να

φοβερίζει και μια να ρίχνει στον Ανθία δυνατά χαστούκια και σβερκιές, ώσπου άξαφνα έγειρε το κεφάλι του στο πλάι.

«Φτάνει πλι! Τον σκότωσες!» ακούστηκε η φωνή της μάνας μου και φάνηκε στην εξώπορτα να έρχεται τρέχοντας.

Το κεφάλι του Ανθία έγερνε στη δεξιά μπάντα κι όμοιαζε ωςάν πουλί που κοιμάται.

«Πόσο κάμνουν τα γέρημα τα ρολόγια; Εγίω θα τα πλερώσω!» είπε η μάνα μου και με τα χέρια της, οπού ήσαν γιομάτα ζυμάρια, έκαμε να πάρει στην αγκάλη της τον Ανθία.

«Μη νεκατώνεσαι, κοκόνα!» της φώναξε ο γιασακτσής και τον αποτράβηξε.

Πια το κορμί του Ανθία έγερνε όπως το μαραμένο φύλλο. Θαρρείς ξέψυχο. Τον βαστούσε ο γιασακτσής απ' το πουκάμισο, το κεφάλι του έπεφτε προς τα πίσω, τα μαλλιά του άγγιζαν στο χώμα, τα γόνατά του λύγιζαν και τα χέρια του κρέμονταν ωςάν σκοτωμένα φίδια. Αμά το πιο τρομερό ήταν τα μάτια του. Ανοιχτά και φαινόταν μονάχα το ασπράδι. Γυρισμένα ανάποδα.

Μούρμουρο άρχεψε ν' ακούγεται απ' τους συγκεντρωμένους κι όλο δυνάμωνε. Η μάνα μου άπλωσε ξανά τα χέρια της να πιάσει τον Ανθία. Ο νταγλαράς γιασακτσής θωρούσε μια κείνον και μια τη μάνα μου. Οι άλλοι δυο στέκονταν παραπίσω.

«Μη με κάνεις τον φόφιο!» φοβέρισε και τον τράνταξε.

Όμως βγήκε η φωνή του με ολιγότερη αγριάδα και σιγουριά. Από μεριάς του Ανθία καμιά αντίδραση. Τον κρατούσε ο γιασακτσής ωςάν αδειανό σακί. Αν τον αμολούσε, θα 'σκαγε στο χώμα.

«Έπαρ' τον, κοκόνα, και θα γυρίσω το πουρνό», είπε στο τέλος και τον άφηκε στην αγκάλη της μάνας μου.

Προσφέρθηκαν δυο τρεις και βοήθησαν να τον κουβαλήσουμε στο σπίτι. Ωσάν πεθαμένος όμοιαζε. Τον ξαπλώσαμε στο μιντέρι και τους έδωξε η μάνα μου λέγοντάς τους

πως, όπου να 'ναι, έρχεται ο γιατρός, εννοώντας τον πατέρα. Ύστερα έτρεξε κι έφερε νερό και πανιά.

Ακουμπώντας τα στο κούτελο του Ανθία, ακούστηκε η φωνή του σιγανή.

«Έφυγαν;»

«Έφυγαν. Ζωντανός είσαι, μπρε δαίμονα;»

Πετάχτηκε ορθός. Η μάνα μου τον κοίταζε έκπληκτη. Κείνος πήγε ως το παραθύρι και κρυφοκοίταξε. Έξω σουρούπωνε για τα καλά. Οι γειτόνοι μαζεύονταν στα σπίτια τους κι οι γιασακτσήδες δε φαίνονταν πουθενά.

«Θείτσα Ζωσερή, χίλια φχαριστώ!» πέταξε στη μάνα μου κι έτρεξε στην πόρτα.

Πριν ανοίξει, γύρισε κατ' εμένα:

«Άζκαλντι¹ και θα με κάναν στ' αλήθεια γκιουβέτσι. Αμά δεν τον ξεύρουν καλά τον Ανθία. Καλό βράδυ, καρντάση!»

Μαρτυρία του Ανθία

Ποιος μ' έβγαλε στο μείντάνι;² Κείνη η γριά η κοκόνια Κατίγκω. Σικτίρ, ορντάν!³ Είδε που το σαχνισί ότι σουφρωσα τα ρολόια των Φράγκων. Την έσιαξα αυτήνα. Της γιόμισα την αυλή ψόφια ποντίκια κι άντερα. Αμά και κείνος ο καρακόλης των τραγοπαπάδων, άθρωπος είναι για γομάρι; Άζκαλντι να με τζακίσει το κεφάλι. Σικτίρ, ορντάν! Πάλε καλά που ο Γιωργαντάς πλάγιασε στ' αργαστήρι κείνη τη νύχτα. Γιόκσαμ, βάι, άναμ, βάι!⁴ Θα με λιάνιζε.

Πουρνό, πουρνό επήγα στ' αργαστήρι. Λέγω του Γιωρ-

1. Παραλίγο.

2. Κατά λέξη: πλατεία. Μεταφορικά: ποιος με μαρτύρησε, μ' έβγαλε στη φόρα.

3. Άι γαμήσου, διάολε!

4. Αλλιώς, οχ, μάνα μου, οχ!

γαντά πως μ' έδωκαν οι Φράγκοι πέντε παράδες και θα με δώσουν άλλους δέκα άμα πάγω στον Γαλατά και κάτω να με ζωγραφίσουν. Ογδόντα ήτανε να με δώσουν στ' αλήθεια. Με πήρε τους πέντε παράδες και μ' άφηκε να πάγω. Αμά διάταξε επιστρέφοντας να του δώκω και τους άλλους δέκα. Ειδεμή, να ετοιμαστώ για σουλτάν περντάχι.¹

Πέρασα στον Γαλατά. Με είχανε πει οι Φραγκοι, σαν τους βρήκα στο Τζουμπαλί, να πάρω το σοκάκι των σεντουκτζήδων και κατόπιν ίσια απάμου και θα τους εύρω στον μαχαλά του Μουμχανέ πλάι στο καπηλειό του Γιάγκου. Αρωτώντας δώθε κείθε, βρήκα το κονάκι τους, οπού ήτανε μπογιατισμένο πράσινο.

Έκαμα πως στραγγούλιξα το ποδάρι και πάγαινα κουτσαίνοντας. Βάρεσα την πόρτα, τίποτες. Ρώτηξα τρογύρω στον μαχαλά και με είπαν πως λείπουν στην Πόλη. Πήγα και στάθηκα όξω απ' το καπηλειό του Γιάγκου. Με πήρε μεσομέρι να καρτερώ. Γινόταν εκεί πατιρντί. Τα γκαρσόνια κράζανε παινεφιές για το καλό κρασί και τα φαητά τους. Που μέσα ακούονταν μουσικές. Τούμπανα και νέι. Όσο πέραγε η ώρα, αύξαινε κι ο σαματάς. Μπεκρήδες φώναζαν, καβγάδιζαν, χόρευαν, ξερνούσαν μέσα κι όξω που το καπηλειό. Σ' όλον τον μαχαλά του Μουμχανέ τα ίδια.

Στις πόρτες στέκονταν γαιμάκια. Αυτείνα που τα λαλούν και κιοτσέκια. Που δέκα μέχρι δεκαπέντε, χάντε μέχρι δεκαεφτά χρονώ. Ούλα Ρωμιόπουλα. Σερνικά, αμά με ρούχα γυναικίσιμα. Παρδαλά, μεταξένια, γυαλιστερά. Φορτωμένα δαχτυλίδια, χαρχάλια και κάθε λογής χρυσαφικά. Τα μαλλιά τους μακριά, φκιασιδωμένα κυματιστά με καυτερή μασιά κι όλο μυρωδικά. Γελούσαν στον έναν και στον άλλον κι έκαμναν τζίλβέδες. Επήαιναν Τούρκοι αμά και χριστιανοί και Φράγκοι και τους έπιαναν τον κώλο. Τους πασπάτευαν τις βούκες, έχωναν

1. Σουλτανικό ξύρισμα, ξύλο μετά μουσικής.

τα χέρια τους κατάσαρκα στα στήθια και στ' αχαμνά τους, τους κολλούσαν γρόσια με μπόλικο σάλιο στο κούτελο κι αυτεΐνια γαργαλιόντουσαν, έσουζαν τη μέση και κακάριζαν όλο νάζια.

Έκαμνα χάζι ώσπου φάνηκαν να 'ρχονται οι Φράγκοι. Έπιασα πάλε να κουτσαίνω.

«Ωωωω, Αντία! Ωωωω, Αντία!» έκαμαν σαν με είδαν και συντύχαιναν δίχως να σκαμπάζω τι λαλούν. Δεν πετύχαιναν το «Ανθία».

Ο δραγουμάνος δε μ' εξηγούσε. Τον σκούνησα και πήρε να με λαλεί τα λόγια τους. Να με σ' τα πολυλωά, πήαμε στο κονάκι τους. Κάτσαμε στην αυλή κάτω που τη δράνα.¹ Είχαν εκεί ένα μιντέρι κι έναν σοφρά. Με τρατάρανε ρετσέλι, τσάγι και σιμίτια. Κατόπιν τους μολόησα όσα γινήκανε, αλλά πως δεν ήμουν εγώ που έκλεψα τα ρολόια τους.

«Ιφτιράς, εφέντηδες. Αμά αν σας λείπουν τα ρολόια σας, να το ξεύρετε άλλος τα πήρε», τους έλεα και μυξόκλαιγα.

«Βάι, βάι, μπρε χινζίρ! Βάι, βάι, μπρε μπετζερικλή!»² έκαμνε ο δραγουμάνος.

«Ιφτιράς, εφέντηδες, εγώ ζιγούρτης είμαι και καρίφης, αμά ναμουσλού»,³ συνέχιζα τον χαβά μου και δώσ' του να σκούζω.

Το γιούτισαν⁴ κι έπιασαν τα καλοπιάσματα. «Μην κλαίγεις, μη, καλό μου παιδί...» και τέτοια νόστιμα.

«Να στείλετε άθρωπο στο Πατριαρχείο να τους ειπεί πως εβρήκατε τα ρολόια κι άδικα έπεσε η κατηγορία πάνω μου. Γιόκσαμ θα με βάλουν στον φάλαγγα και στο μπουντρούμι», τους λέγω παρακαλετά.

Εδέχτηκαν κι έδωκα σταματημό στο σκούξιμο. Ύστερις ο ένας είδε τη βεργέτα στο δαχτύλι μου κι αρώτησε. Πήρε ο

1. Κληματαριά.

2. Πω, πω, βρε πανούργε! Πω, πω, βρε καταφερτζή!

3. Συκοφαντία, αφέντηδες, εγώ απένταρος είμαι και αξιολύπητος, όμως έντιμος.

4. Πίστεφαν.

δραγουμάνος να του λαλεί πως είμαι αρραβωνιασμένος κι έτσι γίνεται εδώ από τον καιρό του ντεβσιρμέ¹ για να γλιτώσουν τα παιδιά των χριστιανών, και κατόπιν έμεινε αντέτι. Άλλο αν παντρεύονται σαν μεγαλώσουν κομμάτι. Τους είπε και μια παροιμία: «Ή μικρός, μικρός παντρέψου ή μικρός καλογερέψου», γιατί κι όσοι γίνονταν καλόγεροι γλιτώναν κι αυτείοι απ' το ντεβσιρμέ.

Άρεζαν τούτα στους Φραντζέζους κι έδειχναν να θαμάζουν. Ο ένας ήτανε κοντός και παχύς, ορτά μπουνταλάς² με φαινόταν. Ο άλλος λιγνός κι εκάπνιζε σιγάρος, πούρο το ελάλε. Του τρίτου του 'βγαιναν κομμάτι τζιλβέδες. Αυτείος ήτανε ο ζωγράφος. Μ' έδωκε τους ογδόντα παράδες οπού με έταξαν, έφερε μαξιλάρι κι έκατσα σταυροπόδι. Του άρεσε αυτό. Έπιασε ένα άλλο και δοκίμασε να κάτσει και κείνος, αμά άμαθος καθώς ήτανε έπεσε τ' ανάσκελα στην αυλή. Δεν ξαναδοκίμασε.

Έπιασε ύστερις να ζωγραφίζει. Είχε έναν ταμπλά όλο μογιές και πέντε έξι πινέλα. Πότε χοροπηδηχτός και πότε σαν τον μιζμίζη,³ με ζωγράφιζε στον μουκαβά του. Στεκόταν, θωρούσε τη ζωγραφιά του ακούνητος ωσάν μαρμαρωμένος κι άξαφνα τίνιζε το χέρι με το πινέλο και πάλε γυρνούσε στον ίδιο τόπο. Τιτίζη⁴ τη μια, και την άλληνα σαν να ατλάτιζε⁵ κι όλο ομπρός κι οπίσω πάγαινε.

Εγώ ούτε που θωρούσα τι μασκαραλίκια ανακάτωνε. Βαριούμουν και να κάθουμαι. Επήγε κάπου κι ο δραγουμάνος μαζί με τους άλλους δυο και δεν είχα με ποιον να συντυχαίνω.

«Βαρέθηκα, εφέντη, πονεί ο κώλος μου», του φώναζα.

«Παρντόν! Παρντόν!» έκαμνε κείνος και χοροπηδούσε σαν πουλάδα.

1. Παιδομάζωμα.

2. Λίγο ηλίθιος.

3. Αργός, μίζερος.

4. Σχολαστικός.

5. Υπερπηδούσε κάποιο εμπόδιο.

«Την τύφλα σου τη μαύρη!» τ' αποκρίθηκα, και όσο έλειπε ο δραγουμάνος κι οι άλλοι, τον πήρα στο μαϊτάπι.¹ «Ντεχ, εσογλεσέκ! Σερσέμη! Ουλάν σασκίνη!»² Αμά γελαστός, να μη βάνει κακό στο μυαλό του. Χαμογελούσε και λαλούσε στην ιδική του γλώσσα.

«Φχαρίστησή μου, να σε πω κι άλλα!» αποκρινόμουν.

Άτζαμπα, συλλοούμουν, τι σκατά θα ζωγραφίσει. Αμά σαν απόσωσε, έμεινα με το στόμα ολάνοιχτο. Με είχε κάμει ολόιδιο κι ακόμα πιο καλούτζικο.³ Με είχε να κάθομαι σ' ένα χωράφι, ολούθε γύρω τριανταφυλλιές και κρατούσα έναν ουτσουρμά⁴ να τον κολλάω.

Αμάν! Μα την αλήθεια, ήταν μεγάλος μάστορας. Αμά ύστερις με τα χάλασε. Άρχισε να κάμνει τσαλίμια και ν' απλώνει τα ξερά του στις βούκες μου. Με πήραν οι διαόλοι. Ιμπνές⁵ λαλώ είναι και βιάστηκα να φύγω μη με βρουν χειρότερα. Πήγε να με κρατήσει αμά του ξέφυγα. Του έκαμα σημάδια με τα χέρια πως θα ξανάρθω, πέταξα κι ένα «τουμόροου», που κάπου το 'χα ακούσει, και γίνηκα καπνός.

---

1. Κοροϊδία.

2. Προχώρα, γομάρι! Βλάκα! Βρε αφηρημένη (χαζέ)!

3. Πολύ όμορφο.

4. Χαρταετός.

5. Μεταφ. ομοφυλόφιλος. Ιμπνέ: κορίτσι.

Πότε σαν ζωηρόχρωμη ζωγραφιά και πότε ιστορώντας τη σικληρή πραγματικότητα, ο Τζανής Κομνάς, με κύριο συνοδοιπόρο τον ειπληκτικής ομορφιάς, άσωτο, μαγικό, γενναιόδωρο, ανυπότακτο, άγιο και δαίμονα Ανθία, πορεύεται στην Κωνσταντινούπολη του 1808-1831.

Στο υφαντό της μυθοπλασίας περιπλέκονται το άρωμα Κυνηγός του Ανέμου, που ξετρελαίνει τις χανούμισσες και τις αρχόντισσες, έρωτες και περιπετειώδεις διαδρομές με αναπάντεχη εξέλιξη, αποσιωπημένες αλήθειες, ερωμένες πατριαρχών, η επανάσταση του 1821 δοσμένη από το κέντρο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, οι Ευρωπαίοι πρέσβεις που πουλάνε γυναικόπαιδα στους Τούρκους, οι «μαικελεμένοι» Οσμανλήδες που κυκλοφορούν για να εξαγριώνονται οι μουσουλμάνοι, οι σφαγές των χριστιανών της Κωνσταντινούπολης και της Χίου από τους αποθηριαωμένους Οθωμανούς, ο Πόντος, το Δραγατσάνι, η Τρίπολη, το Νάυπλιο, η Αλεξάνδρεια, το Μανιάκι.

Κι ακόμη: χαρέμια, φτώχεια, μεγιστάνες, σμήνη πλανόδιων πωλητών, παπάδες τσαρλατάνοι, συμμορίες των δρόμων, συντεχνίες ζητιάνων, κρυπτοχριστιανοί, πολύβουα και λαμπερά παζάρια, τεράστια καπηλειά, στις εισόδους των οποίων στέκονται ομοφυλόφιλα αγόρια, και χαμάληδες να μεταφέρουν με κοφίνια τους μεθυσμένους, σιλαβοπάζαρα, βασανιστήρια, το μπουντρούμι κι η αστυνομία του Πατριαρχείου, αγιάσματα, η Μεγάλη του Γένους Σχολή, ερωτικά ξόρνια, οδαλίσκες, μαύροι και λευκοί ευνούχοι στο παλάτι του σουλτάνου, οι φανταχτερές νύχτες του Ραμαζανιού, χοροεσπερίδες, πανηγύρια των Ρωμιών, ναυτικές περιπέτειες και πόσα άλλα.

Κι όλα υπό τη σκιά του πόθου, του φόβου και του όχλου, και μέσα από το ήμερο και το άγριο, την ομορφιά και την ασχήμια, το καλό και το κακό, που μπορεί να ενυπάρχουν στον ίδιο άνθρωπο και να τον μεταμορφώνουν, ανάλογα με τις συνθήκες και τις καταστάσεις που καλείται ν' αντιμετωπίσει, σε άγιο, δαίμονα, άγιο και δαίμονα.

Εκδόσεις ΨΥΧΟΓΙΟΣ

www.psichogios.gr

ISBN: 978-618-01-1121-7

ΚΩΔ. ΜΗΧΗΣΗΣ: 16636

Γ Ι Α Α Ν Α Γ Ν Ω Σ Τ Ε Σ Μ Ε Α Π Α Ι Τ Η Σ Ε Ι Σ